

UNIVERSITAT^{DE}
BARCELONA

**ESTUDI DE MATERIALS DEL CALVARI DEL MOLAR
(EL MOLAR).
CAMPANYES 2018 I 2019**

TREBALL DE FINAL DE GRAU D'ARQUEOLOGIA
CURS 2020-2021

CARLA BAUMANN REQUENA

NIUB: 16841215

Prehistòria i protohistòria

David Asensio i Vilaró

RESUM

El present treball té com a objectiu realitzar l'estudi de materials de les campanyes arqueològiques de 2018 i 2019 del Calvari del Molar (El Molar), i posar aquests resultats en relació amb el context del poblament del bronze final i primer ferro al curs inferior del riu Ebre, així com analitzar el desenvolupament urbanístic i social d'aquest territori i l'impacte de l'arribada del comerç fenici en aquest context. L'alt percentatge de materials ceràmics, inclosos fenicis, i l'elevat estat de conservació del jaciment permet afegir noves dades al debat sobre la influència del món fenici sobre el desenvolupament de les comunitats indígenes del sud de Catalunya en aquesta etapa.

Paraules clau: Bronze Final, Primer Ferro, preurbanisme, protourbanisme, fenicis, ceràmica a ma, importacions.

ABSTRACT

The objective of the current thesis is to study the Calvari del Molar (El Molar) archeologic campaigns of 2018 and 2019 and to relate the results with the context of the late bronze and early iron settlements in the inferior course of the Ebre river, as well as to analyze the urbanistic and social development of this territory and how the arrival of the Phoenician commerce impacted within this context. The high percentage of ceramic material, and the excellent state of maintenance of the archeological site provides new information upon the debate of the influence of the Phoenicians towards the development of the indigenous communities of the south of Catalonia during this stage.

Keywords: Late Bronze Age, Early Iron Age, preurbanism, protourbanism, phoenicians, handmade pottery, imports.

INDEX

1. INTRODUCCIÓ	4
1.1 OBJECTIUS	4
1.2 METODOLOGIA	4
2. MARC CRONOCULTURAL.....	6
3. ESTAT DE LA QÜESTIÓ.....	10
4. EL CALVARI DEL MOLAR.....	13
4.1 LOCALITZACIÓ	13
4.2 ANTECEDENTS	15
4.3 DESCRIPCIÓ	16
5. ESTUDI DE MATERIALS	18
6. CONCLUSIONS.....	34
7. BIBLIOGRAFIA.....	40
8. ANNEXOS.....	44
ANNEX 1. LOCALITZACIÓ JACIMENT	44
ANNEX 2. TAULES DE QUANTIFICACIÓ	45
ANNEX 3. INVENTARI.....	47
ANNEX 4. SECCIONS	62

1. INTRODUCCIÓ

1.1 OBJECTIUS

Aquest treball té com a objectiu la realització de l'estudi dels materials arqueològics recuperats durant les darreres campanyes de 2018 i 2019 al Calvari del Molar, i la contextualització d'aquests resultats en el marc del desenvolupament sociopolític i urbanístic que es viu tant a l'assentament com als territoris del curs inferior del riu Ebre durant el Bronze Final i el Primer Ferro. Certament, l'alt nivell de conservació de les diferents fases urbanístiques del poblat, amb una important quantitat de material fenici en les seves darreres fases d'ocupació, i la proximitat de l'assentament respecte a importants punts d'extracció minerometal·lúrgica fan d'aquest assentament un cas idoni per a l'estudi del desenvolupament que viuran les comunitats autòctones i la introducció de les noves xarxes de comerç fenici.

Amb aquest objectiu, s'analitzaran i quantificaran els materials recuperats per tal de poder identificar les possibles diferències entre fases constructives, tant pel que fa a la funcionalitat de les peces, les decoracions, o el seu origen, per tal de poder establir una cronologia aproximada a cadascuna de les fases, establir possibles paral·lels amb altres assentaments del territori i incidir en el debat sobre l'expansió dels assentaments de caràcter protourbà al curs inferior de l'Ebre.

1.2 METODOLOGIA

La metodologia emprada per a la realització d'aquest estudi és la pròpia de qualsevol estudi de materials en el marc d'un projecte arqueològic.

En primer lloc, els materials ceràmics i no vasculars recuperats durant el transcurs de l'excavació van ser classificats per unitats estratigràfiques. En acabar l'excavació, la ceràmica fou traslladada al laboratori per netejar-la amb aigua i siglar-la, escrivint l'any i la unitat estratigràfica corresponent en cadascun dels fragments. Netejats i siglats, els materials van ser classificats en ceràmica a torn, ceràmica a ma i ceràmica a ma brunyida, per tal de facilitar el seu remuntatge. El remuntatge consisteix en enganxar aquells fragments que corresponguin a un mateix individu i coincideixin en la fractura del fragment, amb la finalitat de conèixer millor la forma i característiques de la peça.

Seguidament, es va procedir a la realització de l'inventari, en que es presenten primer les ceràmiques d'importació, en aquest cas únicament fenícies, i seguidament la resta de ceràmica autòctona. En aquest sentit, es va donar un número d'inventari a cadascun dels fragments que, per la forma conservada (base, vora, o nansa) o per la seva decoració, es podia identificar com a un individu. La resta de fragments informes es van classificar i comptabilitzar en quatre grups diferents: ceràmica a torn fenícia, ceràmica a torn indeterminada, ceràmica a ma o ceràmica a ma brunyida.

Finalitzat l'inventari, es van escollir els individus i fragments representatius de cadascuna de les unitats estratigràfiques, segons la forma i la seva decoració, per ser dibuixades. Els dibuixos s'han realitzat seguint els criteris propis del dibuix arqueològic, amb el suport del dibuixant Ramon Alvarez. A excepció de les àmfores fenícies, dibuixades per David Asensio i Vilaró, tots els dibuixos s'han digitalitzat amb el programa *Adobe Illustrator*. Les làmines han estat organitzades per sectors i fases, essent el sector A l'únic que compta amb dues fases de materials diferenciades. Tanmateix, tots els materials dibuixats compten amb el seu corresponent número d'inventari, per poder ser identificat en el text, i totes les làmines tenen un peu de pàgina on s'especifica a quin tipus funcional correspon cada peça dibuixada. Tot i així, per facilitar-ne la identificació, tots els dibuixos han sigut organitzats seguint l'ordre d'inventari: transport, emmagatzematge, cuina, emmagatzematge/cuina, vaixella, indeterminats.

D'altra banda, l'inventari s'ha utilitzat per a la realització de l'anàlisi ceràmic, amb dos grans blocs. D'una banda, hi havia una única unitat estratigràfica amb presència de material fenici, de la qual s'han calculat els percentatges de ceràmica fenícia i ceràmica autòctona, sense incloure la resta d'unitats estratigràfiques, ja que corresponen a fases cronològiques anteriors. D'altra banda, s'ha fet una classificació dels materials de cadascuna de les unitats estratigràfiques en base a la seva funcionalitat, classificant-les en material de transport, emmagatzematge, cuina o vaixella. Per a l'estudi de la funcionalitat de cadascun dels recintes, s'ha classificat només la ceràmica corresponent als enderroc, en considerar que la ceràmica extreta dels nivells corresponents a l'excavació dels nivells de circulació pot contenir ceràmica amb un origen previ a l'ús del recinte, pel que podria distorsionar-ne la interpretació funcional. D'altra banda, s'han tingut en compte les diverses decoracions identificades en els fragments recuperats, comparant-los i buscant-ne possibles paral·lels tant en altres assentaments del territori, cultures materials o be en zones ja excavades del mateix jaciment, per tal de poder identificar-ne les possibles similituds.

2. MARC CRONOCULTURAL

El poblament de la Catalunya Meridional durant l'Edat de Bronze es documenta principalment en coves, on viurien grups reduïts de dos o tres famílies, en espais elevats poc apropiats per a l'agricultura, pel que tindrien una economia basada en la ramaderia. Tanmateix, la localització de materials en superfície en diverses zones del territori permet plantejar l'existència d'hàbitats a l'aire lliure, si bé la temporalitat d'aquests assentaments i l'ús, sovint, de materials periples per a la seva construcció, en dificulten la identificació d'estructures d'hàbitat associades.

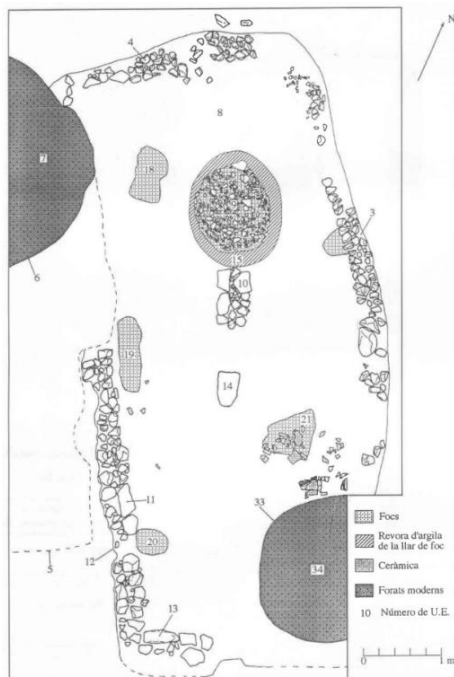

Fig. 1 Planta de la darrera fase del Barranc de Sant Antoni (Noguera, J., 1998, 105)

A partir del segle X A.N.E.¹ es localitzen també les primeres cases del sud de Catalunya amb sòcol de pedra; com Barranc de Sant Antoni (Ginestar, Ribera d'Ebre), on es documenta una estructura aïllada de planta rectangular, amb ceràmica de motius decoratius acanalats² associada al nivell d'ús de l'àmbit (ASENSIO, *et al.*, 1994-96, 301-304), o el Barranc de Gàfols (Ginestar, Ribera d'Ebre), on apareix una clara fase d'ocupació anterior al segle VII, formada per un conjunt de cases amb sòcol de pedra. En qualsevol cas, aquestes cases o grups de cases apareixen aïllades, sense elements constructius de caràcter col·lectiu (sitges, carrers, cisternes...), essent considerats assentaments de caràcter pre-urbanístic³.

¹ Com que totes les cronologies mencionades en el present treball són A.N.E., d'ara en endavant no s'especificarà quan es mencionin segles.

² Diversos autors com NOGUERA (2006, 74) estipulen que la presència en quantitats abundants de ceràmica acanalada amb motius complexos i diversos caracteritzen els horitzons cronològics dels segles IX-VIII ane, el Bronze Final.

³ ASENSIO *et al.*, 1994-96 (301) fa una classificació entre:

Protourbanisme: S'enten com a tal l'ús controlat de l'espai d'hàbitat amb una planificació prèvia, habitacions juxtaposades formant blocs compactes i presència de carrers ben definits entre les diferents agrupacions de cases; l'aparició d'aquest tipus d'hàbitats sol anar acompanyada d'obres comunals, com ara muralles o cisternes.

Nucli preurbanístic: Caracteritzat per l'existència d'una o diverses cases no juxtaposades, sense carrers ben definits ni obres de caràcter comunal.

Noguera (2006, 76) classifica en dos grups aquests assentaments del Bronze final al curs inferior de l'Ebre: un primer grup, situats en zones muntanyoses i de difícil accés, probablement corresponents a les etapes més antigues del Bronze final (La Mussara, Baix Camp), d'economia ramadera; i un segon grup, propers a l'Ebre, sobre terrasses fluvials delimitats per petits barrancs, d'economia mixta (ramadera i agrícola) i amb una certa tendència al seminomadisme (Barranc de Gàfols I, Barranc de Sant Antoni, etc.).

En general, en aquest període el poblament correspon a petites comunitats formades per grups reduïts de famílies, que practiquen una agricultura d'artiga⁴ i fan una ocupació successiva del lloc (RAFEL i ARMADA, 2009, 51), en que l'absència de sitges i grans envasos d'emmagatzematge mostren un sistema socioeconòmic basat en l'autoabastiment.

A partir dels segles IX i VIII hi ha un canvi de dinàmica, en que l'ocupació de les coves sembla aturar-se paulatinament, mentre l'hàbitat a l'aire lliure s'intensifica. De fet, la presència de necròpolis com la de Sebes (Flix), Coll del Moro (Gandesa), les Obagues (Ulldemolins) o El Calvari del Molar (El Molar) totes elles datades a partir d'entorn el segle IX (RAFEL et al., 2012, 27-28) posa de manifest l'ocupació continuada dels territoris pròxims al curs inferior de l'Ebre almenys des del segle IX.

Tot i que la presència de nuclis amb cases disperses es segueix documentant fins a la primera meitat del segle VII (ASENSIO, *et al.*, 1994-96, 305), entre el segle VII i les primeres dècades del VI s'identifica una generalització i expansió del poblat de pedra de caràcter protourbà, moment al qual corresponen diversos assentaments com la Moleta del Remei (Alcanar), la Ferradura (Ulldecona), la major part dels poblats del Matarranya (Escodines Baixes, Escodines Altes, Sant Cristòfol de Maçalió...), així com les darreres fases del Barranc de Gàfols, el Calvari del Molar i el Puig Roig (RAFEL i ARMADA, 2009, 55). Alguns

exemples en són:

- El Puig Roig (Masroig), on s'identifica una

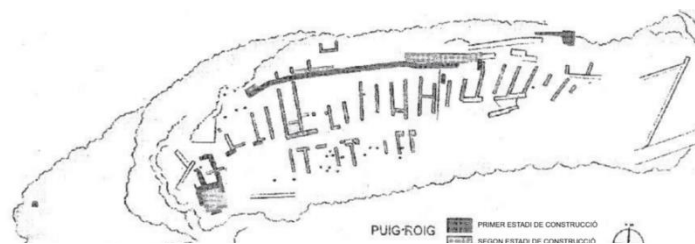

Fig. 2 Planta del Puig Roig (Rafel, N., 2008, 258)

⁴ Sistema d'agricultura itinerant en que, després del seu ús reiterat, el camp era cremat perquè es produís un procés de refertilització de la terra, durant la qual s'utilitzava un altre camp. Aquest sistema justificaria el semisedentarisme d'alguns grups poblacionals del Bronze Final.

primera fase d'hàbitat associada a materials datats d'entre la primera meitat del segle VII i el VIII o inclús IX; i una segona fase, amb una muralla defensiva associada a la trama urbana actualment visible, de caràcter protourbà (GENERA i BRULL, 2007, 108-113).

- L'Avenc del Primo (Bellmunt del Priorat), situat dalt d'un turó allargassat, on s'hi localitza una bateria de cases unicel·lulars de planta rectangular, amb murs mitgers i adossada a un mur de tanca, amb materials associats que corresponen a peces de perduració tardia de tradicions del Bronze Inicial, amb decoracions acanalades i vores convexes de llavi bisellat, d'urnes i bols datats entre el segle X i IX (RAFEL i ARMANDA, 2009, 51-55).

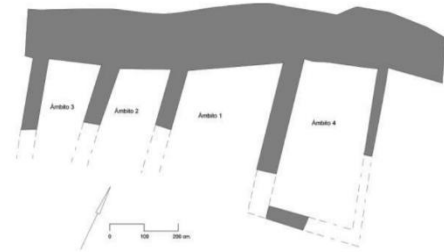

Figura 3.- Planta esquemàtica de los cuatro ámbitos excavados

Fig. 3 Planta del Turó de l'Avenc del Primo (Armada, X.L., et al., 2011)

- El Barranc de Gàfols (Ginestar), situat en un altiplà envoltat de barrancs, on s'hi localitza una primera fase d'ocupació, datada d'entre els segles VIII i VII, en que s'identifiquen diversos fons de cabana; i una segona fase, més ben conservada i datada dins del segon quart del segle VII (SANMARTÍ, J., et al., 2000, 151)., de la qual s'ha identificat un petit poblat format per un conjunt d'un mínim de 13 recintes organitzats en dues bateries de diferent orientació separades per carrers, davant el qual es localitza un retall en el nivell geològic de planta trapezoidal, potser emprada per a l'emmagatzematge d'aigua. L'absència de llars de foc en alguns d'aquests àmbits, així com la presència d'un únic

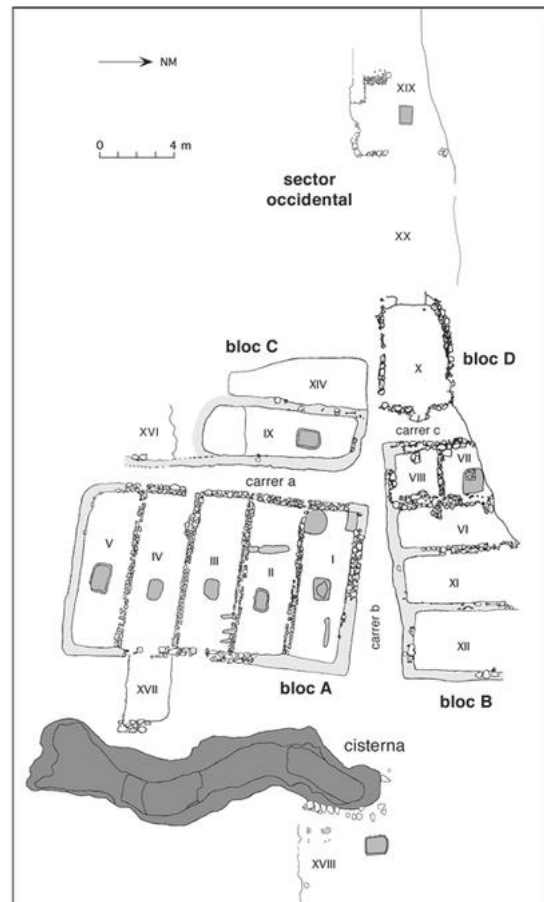

Fig. 4 Planta del Barranc de Gàfols (Belarte, C., et al., 1991)

form, fa plantejar la presència d'àrees d'ús comunitari dins el poblat, per a l'emmagatzematge i la producció (BELARTE, C., et al., 1992-93, 63-72).

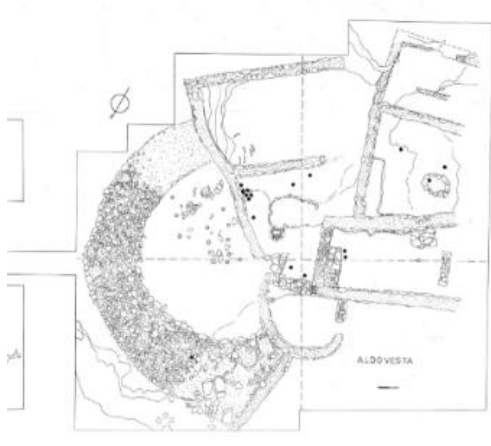

Fig. 5 Planta d'Aldovesta (Ruiz-Zapatero, G., 2004)

Tanmateix, durant aquest període apareixen assentaments amb funcions específiques, com Aldovesta (Benifallet), un petit assentament indígena situat en un morrot davant el riu Ebre, amb un percentatge de ceràmica fenícia del 57% aproximadament, i que és interpretat com una residència de les elits locals centre receptor i redistribuïdor de productes fenicis, establert a partir del segle VII (MASCORT, M., et al. 1988, 69-76); o Sant Jaume Mas

d'en Serrà, un assentament fortificat d'uns 700m2 datat d'entre finals del VII i principis del VI, interpretat com una residència aristocràtica, seu del poder polític del territori que inclouria, com a mínim, la Moleta del Remei (Alcanar), la Ferradura (Ulldecona), la Cogula (Ulldecona) i el Castell (Ulldecona) (GARCIA, D., et al., 2014 48-65).

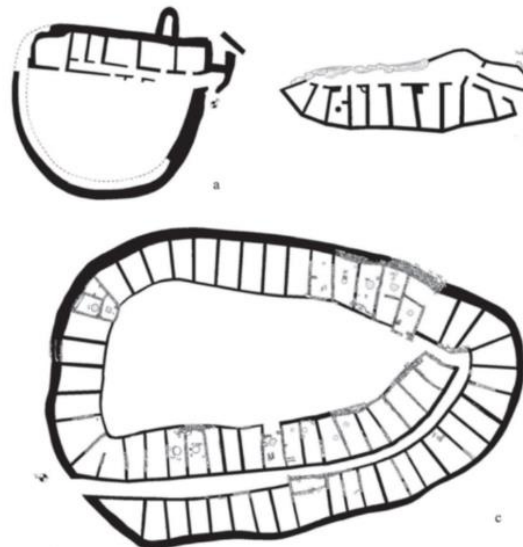

Fig. 6 Planta de Sant Jaume, la Ferradura i la Moleta del Remei (Armada, X.L., et al., 2005, 143)

Així doncs, es viurà una jerarquització social identificable en el registre arqueològic: l'emergència d'unes elits, assentades en residències aristocràtiques que esdevindran punts

de control i mercaderies, com Sant Jaume Mas d'en Serra o Aldovesta; grans nuclis poblacionals, on viurà el gruix de població, com la Moleta del Remei, el Puig Roig i possiblement també el Calvari del Molar; i petits assentaments no fortificats destinats a activitats especialitzades (punts de vigilància, treballs agrícoles...), als quals correspondrien Barranc de Gàfols o la Ferradura.

Aquest sistema entrarà en crisi durant la primera meitat del segle VI, en que les relacions comercials aniran disminuint fins desaparèixer i es produirà un abandonament o destrucció generalitzada d'assentaments entre el 575 i el 550 aC. El registre funerari també sembla mostrar aquesta situació, essent durant aquest període escàs. Tot i l'ocupació continuada d'uns pocs punts del territori com la necròpolis del Coll del Moro (Gandesa) durant aquesta "edat fosca", fins al segle V no hi haurà una nova organització territorial, política i econòmica, ja en el marc de la cultura ibèrica (RAFEL, N. i ARMADA, 2009, 57-59).

3. ESTAT DE LA QÜESTIÓ

Des que el territori del curs inferior de l'Ebre va començar a ser investigat ha estat objecte de debat la relació entre el fenomen fenici i l'expansió del model protourbanístic que, més enllà del canvi urbanístic, suposarà un canvi radical en les formes de vida i el nivell de complexitat d'aquestes comunitats, tant a nivell econòmic, amb la introducció de l'agricultura intensiva, la plena sedentarització, la capacitat per generar excedent i la introducció de noves xarxes comercials, com a nivell sociopolític, amb la incipient jerarquització i l'emergència d'unes noves elits, identificades mitjançant

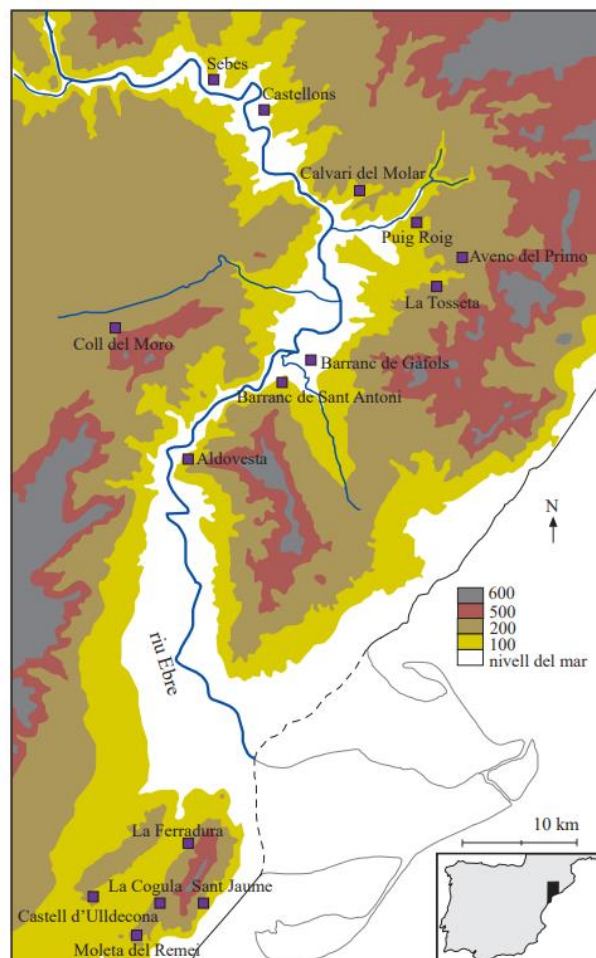

Fig. 7 Mapa de localització dels principals jaciments descrits en el text (Edició pròpia)

l'aparició de nous models d'assentaments i en el registre funerari.

Certament, són diversos els poblats que experimenten una evolució urbanística que s'identifica, en alguns casos com el Calvari del Molar o el Barranc de Gàfols, en la conservació de les diferents fases constructives. Així, és clar que en un moment encara indeterminat es comença a fer un ús controlat de l'espai, amb una prèvia planificació urbanística, plenament sedentaris i en que l'ús d'espais de caràcter comunitari o per a tasques especialitzades està present en el registre arqueològic. Tanmateix, la major part dels assentaments del curs inferior del riu Ebre compten, en les fases més modernes, amb un important percentatge de ceràmica fenícia, resultat de les xarxes de comerç entre indígenes i fenicis, que a partir de meitats del segle VII semblen ser molt actives, com aquestes quantitats de material fenici demostren. Així, durant anys s'ha relacionat aquesta expansió del model protourbanístic amb el fenomen fenici, atribuïnt a aquests un paper dinamitzador sobre la població autòctona (ASENSIO et al., 1994-96, 312).

Un dels precursors d'aquest debat fou Joan Maluquer de Motes que, a partir de la troballa de quantitats significatives de ceràmica fenícia a la zona, en les excavacions que ell mateix realitza en jaciments com la Ferradura o les necròpolis paleoibèriques de Mas de Mussols i Mianes, començarà a plantejar, des d'una visió difusionista, que el comerç fenici exerceix una gran influència sobre el món indígena (MALUQUER, J., 1968, 214-250). Durant dècades aquesta visió difusionista, que atribuïa al factor fenici un paper determinant en el canvi, fou predominant (GUSI, F., 1975; AUBET, M., 1993; CLAUSELL, J., 1995; DILOLI, J., 2000; GARCIA, D., et al., 2004).

Tot i així, els intensos treballs realitzats en els darrers anys a la zona del curs inferior de l'Ebre han situat la sedentarització, jerarquització i control del territori, així com l'inici del poblament protorubà, en un moment anterior a l'arribada del comerç fenici, pel que cada vegada en són més els qui desvinculen aquesta relació de causa i efecte.

En aquest context, Sanmartí (2004, 12-19; 2005, 349) assenyala que el creixement demogràfic sostingut desde el segon mil·lenni al NE peninsular assenta les bases d'aquesta sedentarització. D'aquesta manera, les comunitats formades per grups reduïts de famílies basats en un sistema econòmic d'autoabastiment amb zones d'explotació molt determinades, predominants en aquest territori fins al Bronze Final, donen pas progressivament a comunitats ben estructurades, amb un augment demogràfic, capacitat

per superar l'escala de producció domèstica i possibilitat de crear excedent, i una especialització i diversificació del treball, més enllà de l'agricultura i la ramaderia.

La possibilitat d'obtenir productes i béns de prestigi importats si que motivarà la reorganització de les comunitats locals, consolidant les desigualtats socials, tal com s'identifica en el registre arqueològic, tant per la diversificació d'enterraments com per l'augment d'edificis de planta complexa o amb elements arquitectònics singulars. Tanmateix, aquestes relacions comercials afavoreixen la creació de nous tipus d'assentaments resultants de les noves necessitats, com és el cas dels ja mencionats Aldovesta i Sant Jaume Mas d'en Serra (RAFEL, N., i ARMADA, 2009, 57-59).

Al Baix Priorat, per exemple, es planteja que l'obtenció dels recursos minero-metal·lúrgics fou l'estímul per a aquesta plena sedentarització i emergència dels poblats protourbans, amb un origen anterior al contacte amb l'àmbit fenici (RAFEL i ARMADA, 2009, 60). Certament, el poblament del Baix Priorat anterior als segles IX i VIII s'ubica a la zona septentrional i més muntanyosa de la comarca. A partir d'aquest moment, es viu una tendència de despoblament de les zones muntanyoses i una ocupació de la part meridional de la comarca, tal com testimonia l'aparició de les necròpolis de la Tosseta (Guiamets) i el Calvari (el Molar). Entre els segles VIII i VII, apareixerà en aquest territori el poblament en pedra, amb els assentaments del Puig Roig (Masroig), Turó de l'Avenc del Primo (Bellmunt del Priorat), el Calvari (el Molar) o el Can Rodó (Marçà). La presència de materials minerometal·lúrgics i les característiques d'aquests assentaments fa plantejar que, durant l'Edat del Ferro, el control de la zona minera Molar-Bellmunt-Falset s'articula entorn el Molar i el Puig Roig, amb assentaments secundaris o reduïts com el Turó de la Cova i l'Avenc. Tanmateix, la necròpolis del Calvari posa de manifest que al segle IX ja hi hauria un poblament establert a la part meridional del Baix Priorat, que presumptament ja explotaria els recursos miners de la zona. Se li atribueix al Calvari un paper predominant en el control i gestió d'aquests recursos miners, tal com apunta l'emergència d'una complexitat social tant al poblat com la necròpolis, així com la seva localització envers el riu Ebre (RAFEL et al., 2008, 246-262).

Pel que fa a la dinàmica d'incidència fenícia a la zona de l'Ebre, NOGUERA, J. (2006, 128) proposa tres etapes cronològiques en el fenomen fenici:

- Entre finals del segle VIII i mitjans del VII, en que es produeix una arribada de material fenici i objectes de bronze esporàdica, resultat d'intercanvis puntuals.
- Entre la segona meitat del segle VII i inicis del VI, en que hi ha una clara voluntat d'obrir noves rutes i mercats, moment en que hi haurà una gran aflluència de materials fenicis.
- Primera meitat del segle VI, en que l'arribada de productes fenicis del sud peninsular disminueix dràsticament, essent substituïts per altres materials d'herència fenícia, però també amb trets propis de la ceràmica grega, protoibèrica del sud-est peninsular i autòctona.

Així, actualment va tenint cada vegada més acceptació l'opinió que l'inici del poblament protourbà es dona en un moment previ a l'arribada del comerç fenici i, per tant, es tracta d'una evolució del propi poblament indígena, si bé manquen per definir encara les cronologies exactes d'aquest i, per tant, el context en que s'introduirà al panorama del curs inferior de l'Ebre el fenomen fenici.

4. EL CALVARI DEL MOLAR

4.1 LOCALITZACIÓ

El jaciment del Calvari del Molar està situat al municipi del Molar, a l'oest de la comarca del Priorat, Tarragona. L'assentament es troba al punt més alt de la Serra de la Font, sobre un petit altiplà (259,9 m.s.n.m.), d'uns 100 metres de longitud i 30 d'amplada, orientat en sentit NE-SW.

Per arribar a l'assentament, cal accedir a la carretera T-732 en direcció nord i, en sortir del poble, recórrer el Camí de la Font durant uns 300m, punt en el qual es troba una bifurcació, on cal agafar un camí costerut en direcció nord fins arribar al dipòsit municipal d'aigua, situat al costat mateix de l'àrea arqueològica. Les coordenades són 0.702168 - 41.168041.

Pel que fa al territori, la part septentrional de la comarca és muntanyosa, amb els relleus de les muntanyes de Prades, que formen part de la Serralada Prelitoral. El jaciment es troba a la part meridional, formada per petites valls i nombrosos aturonaments arrodonits, amb terrenys agrícoles limitats i de difícil aprofitament. La part sud occidental forma part

d'una altra unitat estructural, la cubeta de la Mora, una depressió resultat de la fractura i aixecament de la Serralada Prelitoral, per on discorre el tram final del riu Siurana.

En aquest territori hi transcorre l'anteriorment citat riu Siurana, que rep al seu pas dos afluents, el riu de Cortiella i la riera de Capçanes, així com abundants barrancs que molts cops s'ajunten entre ells i li aporten el doll resultant. El Calvari es troba entre un d'aquests barrancs, el de Santa Càndia, que condueix les aigües de la Serra de la Figuera cap al Siurana, i el Barranc del Rec d'En Bas, que resulta de la unió de diversos braços que recullen les aigües de la Serra de Tormo i la Serra dels Tossals i que desaigua directament a l'Ebre. El Barranc del Rec d'En Bas, de gran amplada a partir del Molar, és un curs d'aigua destacat, amb una important sorgent al peu de la vessant occidental del turó del Calvari. Tot i que actualment la sobreexplotació n'ha provocat l'esgotament dels recursos hídrics i l'anorreament dels nivells freàtics, el Barranc d'En Bas constitueix una excel·lent via de comunicació directa amb la foia de la Mora i el riu Ebre.

Així doncs, el Calvari es troba especialment ben connectat per la part oriental i nord oriental; sobretot amb les terres de l'Ebre, riu avall cap a Móra i el mar i aigües amunt cap al meandre de Flix i Lleida, fet pel qual esdevingué, des de la prehistòria, una via de comunicació essencial. D'altra banda, l'interior de la comarca s'enllaça fàcilment amb la vall del Siurana i Ulldemolins i Lleida. Per la part oriental, el camí cap al mar és més llarg i complex: des de Bellmunt es comunica amb facilitat amb Falset des d'on parteixen dos eixos importants, un al nord que passant per Porrera i el Coll de la Teixeta, al nord de la Serra de Prades, comunica amb Reus i Tarragona, i un més al sud, que franqueja la Serra de l'Argentera per Colldejou i va a enllaçar amb Montroig del Camp.

Pel que fa als recursos, l'entorn de l'assentament compta amb terres aptes pel conreu en ambdues bandes del turó, essent de millor qualitat les de la part occidental, al Barranc del Rec d'En Bas on, a més, s'hi ubica just al peu del jaciment un important sorgent d'aigua. A la banda nord-est, a poca distància del jaciment, s'hi troba un important jaciment d'argiles caolíiques. Tanmateix, la pedra més abundant de l'entorn immediat és pedra calcària i sorrenca del Molar.

El recurs més destacable però són els minerals; la zona compresa pels municipis del Molar, Bellmunt del Priorat i Falset es caracteritzava per l'abundància i qualitat de la galena argentífera, tradicionalment utilitzada per a l'obtenció de plom i el vidrat de peces de terrissa. La galena d'aquesta zona era d'una gran puresa pel que, si bé aquesta galena era argentífera, es compta amb nombroses evidències per confirmar que aquesta no

s'utilitzava per obtenir plata. Tot i que en menors quantitats, també apareixen a la zona minerals de cobre; se'n troben a la mina Ramon de Bellmunt del Priorat, aprop del poblat del Puig Roig del Roget, i a la mina Linda Mariquita del Molar, a uns 500 metres del poblat i necròpolis del Calvari (RAFEL, N. i ARMADA, X., 2005, 53-66).

4.2 ANTECEDENTS

Les excavacions al jaciment arqueològic del Calvari del Molar s'iniciaren al 1930 de la ma de l'arqueòleg Salvador Vilaseca, arran de la troballa de diversos materials procedents de la necròpolis. Durant aquestes primeres campanyes n'excava la necròpolis en la seva totalitat, integrada per 172 urnes d'incineració, i realitza un sondeig a la part occidental del poblat, on es documenta inicialment un únic nivell ocupacional. En aquest sondeig s'identifica un mur longitudinal al qual s'hi adossen diverses estances (VILASECA, S., 1943). A finals del segle XX l'arqueòloga Núria Rafel recopila tota la informació obtinguda arran de les primeres intervencions a l'assentament en la publicació "*El poblat del Calvari del Molar (Priorat) Excavacions Vilaseca*", (RAFEL, N., 2000) i, a partir del 2001,

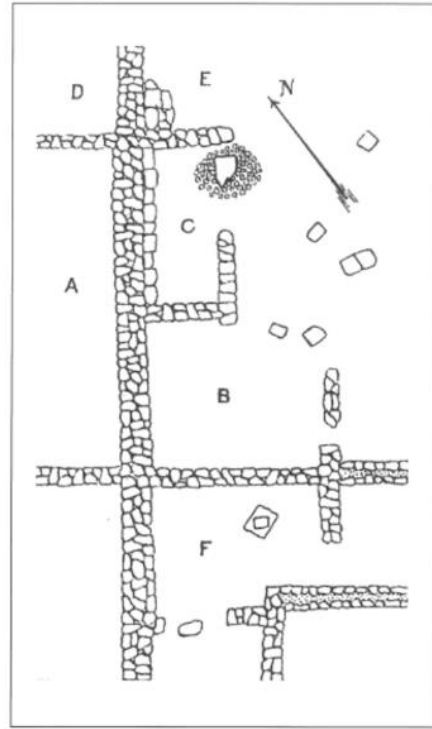

Fig. 8 Planta dels recintes excavats per Vilaseca al Calvari del Molar (Rafel, N., et al. 2001)

s'hi reemprenen les intervencions arqueològiques, en el marc del projecte d'investigació de la Universitat de Lleida "*El jaciment protohistòric del Calvari del Molar i l'àrea minerometal·lúrgica Molar-Bellmunt-Falset (2001-2010)*" amb l'objectiu d'establir la cronologia del poblat i la relació d'aquest amb la necròpolis, identificar el tipus d'assentament, definir l'existència d'activitat minera a la zona i contextualitzar les dades en el marc del panorama protohistòric del sud de Catalunya (RAFEL, N. i ARMADA, X., 2005: 55-56).

Durant les campanyes realitzades entre el 2001 i el 2011 s'excava una part important de la trama urbana de la zona nord-oest de l'assentament, format per un mur longitudinal al qual s'hi adossen diverses estances, on s'identifiquen fins un total de 4 fases, així com dos murs que delimiten l'assentament per la banda nord. Tanmateix, la realització de diverses cates permeten identificar la continuïtat de la trama urbana a l'oest de la zona

excavada, on destaca l'aparició d'una part del traçat de la muralla i un passadís circumval·lant adossat a aquesta, d'una cronologia aparentment posterior a la segona meitat del segle VII i un àmbit extramurs d'ús indeterminat. La novetat més destacable és la possibilitat, gràcies als resultats, de confirmar l'existència del poblat a finals del segle IX o inicis del VIII, coincidint per tant amb la necròpolis en els moments més antics de l'assentament, i l'abandonament del poblat durant el segle VI. Durant els darrers anys també es treballa en la consolidació i adequació dels àmbits excavats a la zona nordoest per la seva museïtzació (RAFEL, N., 2012, 3-27).

Des del 2018, s'han reemprès els treballs arqueològics al Calvari del Molar en el marc del projecte d'investigació de la Universitat de Barcelona "*El primer mil·lenni AC als territoris del curs inferior de l'Ebre: la formació, desenvolupament i dissolució de la cultura ibèrica*"; amb l'objectiu de delimitar tota la trama urbana de l'assentament, definir-ne i datar-ne les diferents fases d'ocupació, caracteritzar el tipus d'assentament i conèixer les característiques tecnològiques i evolutives de la cultura material de la zona (ASENSIO, D., et al., 2019, 11). Durant aquestes darreres campanyes s'ha treballat en l'excavació en extensió dels nivells superficials que cobrien part de la trama urbana encara no identificada, la delimitació de la muralla i l'excavació de nous àmbits.

4.3 DESCRIPCIÓ

El jaciment del Calvari del Molar està format, d'una banda, per una necròpolis, situada a la vessant oest del turó i formada per un conjunt de 172 tombes amb una cronologia des de la darrerria del segle IX fins a principis del VI. Es tracta d'una necròpolis del tipus camp d'urnes, en que les urnes són dipositades en un petit sot i cobertes de terra. En algunes tombes, a més de l'urna, s'hi dipositaven també pertinences del difunt, sobretot braçalets, fíbules, puntes de sageta i collarets de bronze i, en la fase final, ganivets de ferro (VILASECA, 1953).

Pel que fa a l'assentament, que ocupa una superfície d'uns 1.400m², està format per un poblat d'estructura allargassada que s'adapta a la morfologia del cim del turó sobre el qual s'erigeix, i en el qual el registre arqueològic ha permès identificar tres fases constructives.

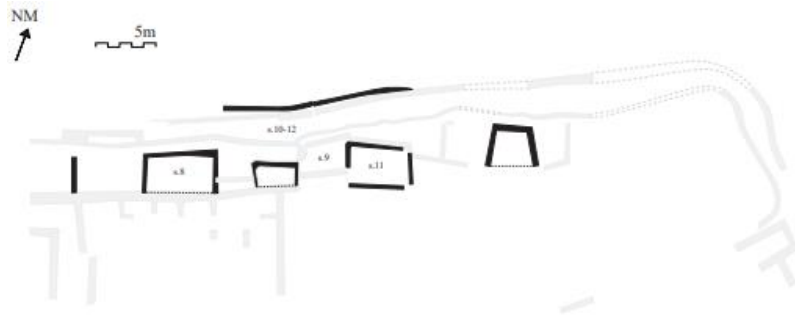

Fig. 9 Planta Fase 1 del Calvari del Molar (Edifici pròpia)

En una primera fase el poblat estaria format per un conjunt cases isolades que, si bé no estarien connectades per cap mur mitger, seguirien una mateixa orientació i estarien delimitades per un mur de tanca, en la vesant nord-oest, construït amb un sistema d'ortostats, format per pedres de grans dimensions clavades directament al sòl. En algun dels recintes, tots de planta rectangular, s'hi identifiquen estructures d'argila, principalment banquetes, així com forats de pal. D'altra banda, al recinte 9, que funciona com una espai obert durant aquesta primera fase, s'hi identifiquen dues estructures de combustió, evidenciant l'ús de l'espai fora de l'habitatge per a tasques relacionades amb

Fig. 10 Planta Fase 2 del Calvari del Molar (Edifici pròpia)

el foc, que tant podrien estar relacionades a pràctiques domèstiques o de producció.

En una segona fase s'identifica una ampliació del terreny edificable mitjançant la construcció d'un mur atalusat, amb el qual es cobriran part dels recintes que en una fase anterior havien funcionat com espais oberts i esdevindran recintes tancats. Així, la trama urbana s'amplia i es reorganitza: entre els recintes isolats de la primera fase s'hi adossen nous recintes, normalment de dimensions més petites, creant una bateria de àmbits allargassat al llarg del turó. Tanmateix, durant aquesta fase el mur d'ortostats deixa de ser funcional, pel que l'assentament quedaria delimitat pel mateix mur atalusat en el qual, a

la banda oest de l'assentament, s'hi adossa una estructura rectangular i parcialment macisa que podria ser emprat com a bastió.

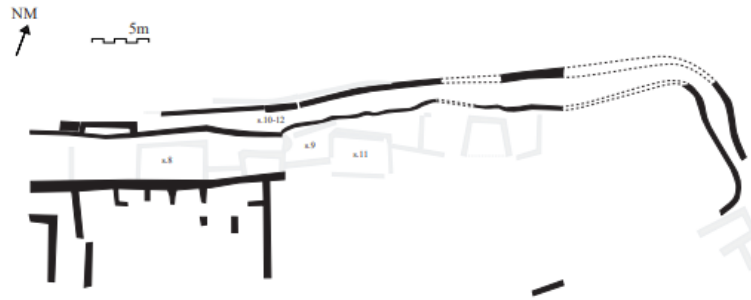

Fig. 11 Planta Fase 3 del Calvari del Molar (Edifici pròpia)

En una tercera fase, sembla que tota la vesant nord-oest deixaria d'estar en funcionament; l'hàbitat es concentraria a la part més alta del turó, on s'identifica un edifici format per un mur mitjaner al qual s'adossarien un mínim de tres habitacions interconnectades. Durant aquesta fase sembla que el poblat també es tancaria perimetralment amb la construcció d'un mur de tanca o muralla, paral·lel al mur atalussat construït durant la segona fase, deixant entre tots dos murs un espai de circulació o passadís. Així doncs, el sistema urbanístic d'aquesta tercera fase varia completament en relació a les dues anteriors, deixant de banda l'antiga agrupació de recintes de forma allargassada, per construir edificis de planta més complexa i de més grans dimensions.

5. ESTUDI DE MATERIALS

El present treball presenta els resultats de l'estudi de materials dels tres sectors excavats durant les campanyes de 2018 i 2019, corresponents a una part del passadís (sector 10 i 12), l'àmbit 11 i el recinte 9.

Pel que fa l'estratigrafia, el recinte 9 ha estat excavat en la seva totalitat, fins arribar a nivell geològic, mentre que de l'àmbit 11 només se n'inclouen els nivells corresponents a la seva segona fase constructiva, i del passadís se n'ha excavat el nivell corresponen a la fase 3. Aquest conjunt de materials, per tant, no permet fer un estudi en profunditat de cadascun dels sectors, ja que l'estratigrafia encara no ha estat esgotada en tots ells, però sí que ens permet caracteritzar la cultura material del poblat i relacionar els materials obtinguts amb cadascuna de les fases constructives de l'assentament, que ja s'havien anat coneixent al llarg de les campanyes realitzades des de l'any 2000.

L'estudi d'aquest conjunt de materials ha permès identificar diferències morfològiques pel que fa a la ceràmica a ma, que es podria dividir en tres grans grups:

1. Ceràmica de pasta grollera, sense acabat o allisada, de parets gruixudes i desgreixants de mida mitjana-gran de tipus quàrcic i mica daurada. Correspon a envasos de mitjà i gran format emprats per a la cuina, tasques d'elaboració o bé emmagatzematge; tot i la presència eventual d'alguna peça emprada com a vaixella. La decoració més recurrent en són els cordons digitats, habitualment un únic cordó al punt d'inflexió entre la vora i el cos, si bé n'és significativa també la decoració del tipus Merlès.
2. Ceràmica de cocció oxidant, sovint amb acabats allisats o polimentats, de parets gruixudes i desgreixants de mida petita-mitjana, de tipus principalment quàrcic i sense presència a ull nu de mica daurada. Corresponent a envasos de mitjà i gran format, principalment tenalles, però també de cuina o tasques d'elaboració. Amb una decoració que majoritàriament correspon a un únic cordó digitat en el punt d'inflexió entre la vora i el cos.
3. Ceràmica de cocció reductora, de parets primes i normalment amb la superfície brunyida, tot i la presència d'algunes peces sense acabat, desgreixants més triturats i majoritàriament sense decoració, tot i la presència d'algunes peces amb acanalats, mugró o botó aplicat. Corresponen a vasos de petit-mitjà format, de vaixella, normalment de característiques pròpies de la ceràmica del tipus CCUU.

Pel que fa a la ceràmica a torn, aquesta correspon gairebé en la seva totalitat a ceràmica d'origen fenici (a excepció d'un petit conjunt de ceràmica a torn indeterminada, possiblement d'origen autòcton), corresponent a àmfores del tipus Vuillemot R-1 o Ramón T.10.1.2.1., emprades per al transport i vinculades al comerç entre fenicis i indígenes.

D'altra banda, els conjunts materials s'han classificat en categories funcionals, establint cinc grups:

- Transport: al qual correspondrien les àmfores fenícies. Categoria que es caracteritza per grans envasos destinats al transport normalment de begudes o aliments.

- Emmagatzematge: envasos de gran format emprats per a l'emmagatzematge de productes, al qual correspondrien les tenalles.
- Cuina: Envasos de mitjà-gran format, produïts per estar en contacte amb el foc, i dels que formarien part les olles.
- Emmagatzematge/cuina: Envasos amb característiques que podrien ser atribuïdes a qualsevol dels dos grups, si bé la fragmentació de la peça no permet identificar específicament la seva funcionalitat.
- Vaixella: Envasos i recipients de petit format, normalment amb superfícies més ben acabades, brunyides, i emprats normalment com a elements de taula. En correspondrien els vasets, urnetes i olletes entre d'altres.

Amb tot, els resultats de l'estudi han estat organitzats per recintes, presentant doncs les fases identificades en cadascun dels sectors:

Sector 9. En la primera fase (UE 1015) hi trobem una clara predominança d'elements de cuina, que representen el 51% del total d'individus categoritzables del conjunt, i corresponen a olles d'acabats grollers, desgreixants de mida mitjana-gran, de vores exvasades i perfil en "s", sovint decorades amb cordons digitats situats al punt d'inflexió entre la vora i el cos, tot i la presència també d'un fragment de vora amb decoració de línies oblíquies (CVM'18-1015-20). Un 6% correspon a grans tenalles d'emmagatzematge, de parets gruixudes i sovint amb vora exvasada i sense elements decoratius, havent-ne identificat només un fragment amb un cordó digitat en el punt d'inflexió entre la vora i el cos (CVM'18-1015-1). El 27% correspon al conjunt de peces que, pel seu estat fragmentari, no ha pogut ser determinantment classificat en un dels dos grups anteriors, ja que els fragments conservats comparteixen característiques amb ambos grups. Aquest grup tampoc aporta dades a nivell decoratiu, si bé l'únic fragment decorat n'és un amb un cordó digitat com els anteriorment descrits. El 16% restant correspon a elements de vaixella, principalment vasets de parets fines, amb la superfície brunyida i de cos bicònic (CVM'19-1015-52/55), i petites olletes i urnes, també amb la superfície brunyida i de perfil en "s" (CMV'19-1015-49), de característiques pròpies de la ceràmica del tipus Camps d'Urnas.

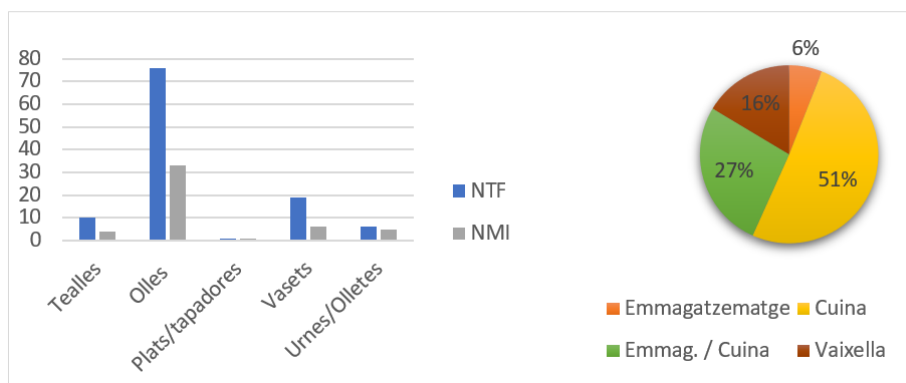

Fig. 12 Percentatges de les categories funcionals de la Fase 1 al Sector 9

Pel que fa al material no vascular, s'hi han identificat 2 fragments indeterminats de fauna i un fragment d'ascla de sílex.

En la segona fase (UE's 1010 i 1001) la quantificació dels materials corresponents als nivells d'enderroc mostra altre cop una predominança dels elements de cuina, amb un 68% del total d'individus, mentre que la vaixella representa un 14% i les tenalles d'emmagatzematge un 18%.

A gran trets, aquesta fase presenta una absència total d'urnes, si localitzades en una fase anterior. Les peces tant d'emmagatzematge com de cuina presenten majoritàriament unes mateixes característiques també de parets gruixudes, pasta grollera i perfil en "s". En ambdós casos és predominant la decoració amb un cordó digitat en el punt d'inflexió entre la vora formal que en la fase anterior: tenalles amb vora exvasada i parets gruixudes, i olles i el cos, si bé trobem algunes excepcions d'interès. Són dos fragments de tenalla amb dos cordons digitats (CVM'19-1001-58 i CVM'18-1010-32), així com un fragment amb un cordó digitat horitzontal i un segon cordó amb forma d'ondulacions. Vilaseca plantejava, en els seus estudis al territori, que els vasos amb cordons en tota la superfície del vas són cronològicament anteriors als vasos amb un únic cordó al punt d'inflexió entre la vora i el cos (RAFEL, N., et al. 2008, 26).

Pel que fa a la vaixella, s'identifiquen únicament vasets de petites dimensions, amb parets fines, superfície molt brunyida i cocció reductora, i amb una predominança de formes amb perfil bicònic, mantenint les característiques pròpies de la ceràmica del tipus CCUU. Per últim, destaca un fragment informe del que sembla una olleta o vaset de petit o mitjà format, amb un mugró aplicat.

Pel que fa als materials no vasculars, tant sols s'han identificat tres fragments indeterminats de fauna.

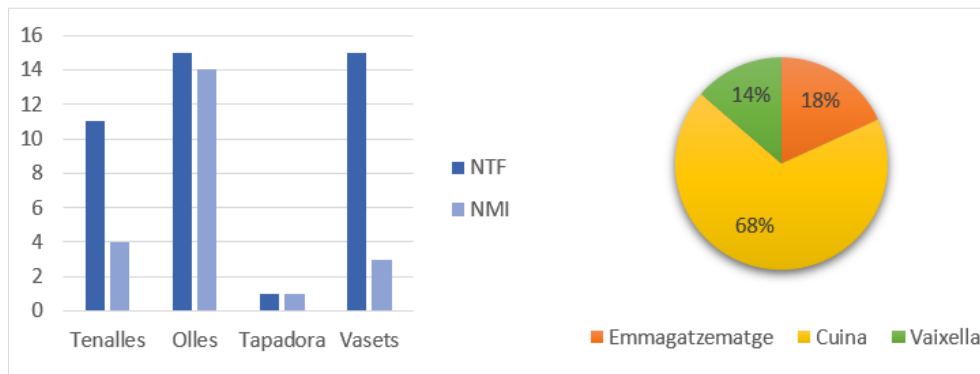

Fig. 13 Porcentatges de les categories funcionals de la Fase 2 al Sector 9

Sector 11. Els resultats del conjunt de materials d'aquest recinte, corresponents a la fase 2, mostren una predominança d'objectes de cuina, amb el 35% del total d'individus, i vaixella, també amb un 35% del total, mentre que les peces d'emmagatzematge representen tan sols un 10%. El 20% restant correspon al grup d'emmagatzematge/cuina.

Pel que fa als conjunts funcionals, el grup de tenalles d'aquest conjunt no aporta cap dada d'especial interès, són peces de vora exvasada i parets gruixudes, com ja hem anat veient en els conjunts anteriors, i no se'n conserva cap fragment amb motius decoratius.

Respecte el conjunt d'elements de cuina, està format per olles que matenen també les formes ja conegudes, amb vora exvasada i perfil en "s", si bé hi trobem un interessant canvi en els motius decoratius. Així, l'únic motiu decoratiu que s'identifica en aquest conjunt correspon a incisions oblíquies de grans dimensions incises, en forma d'espiga horitzontal o espina de peix (CVM'19-1027-17 o CVM'19-1070-10/12) amb un únic paral·lel en el conjunt aquí estudiat corresponent a un fragment recuperat a la primera fase del sector 9 (CVM'18-1015-20). Tanmateix, aquest tipus de decoració va esser també documentat en el conjunt de materials corresponent a la 3 fase de l'àmbit VIII (RAFEL, N., et al., 2008, 26). Cal destacar també que es tracta d'un tipus de decoració identificat, almenys en aquest conjunt de materials, en peces destinades a la cuina, en concret en olles.

Aquest tipus de decoració, anomenada de tipus Merlès, és freqüent a la zona de la Catalunya Central i n'ha sigut estudiat en especial el conjunt corresponent a l'assentament de Sant Pau de Pinós. Si bé no se n'ha pogut establir una cronologia absoluta, els estudis realitzats emmarquen aquest tipus de decoració entre el Bronze Final i el Primer Ferro,

tot i la seva pervivència, eventualment, en fases ibèriques (BLASCO, M., et al., 2008, 85-90).

Pel que fa als elements de vaixela, corresponen a gerretes i vasets de parets primers, amb superfície brunyida i color negre-marró, de perfils globulars. Destaca una gerreta de color vermellosa amb parts negres i marrons, de nansa vertical i un diàmetre superior a la resta de vasets (CVM'19-1027-24).

Tanmateix, s'ha identificat un únic fragment ceràmic amb la superfície brunyida, de parets primes i decoració d'acanalats horitzontals, de característiques pròpies de la cultura de Camps d'Urnes, i altre vegada amb un paral·lel en la segona fase de l'àmbit VIII (CVM'08-311-26) (RAFEL, N., et al., 2008-26). D'altra banda, s'identifiquen dos fragments informes amb dos i tres cordons digitats. (CVM'19-1027-48, CVM'19-1070-28).

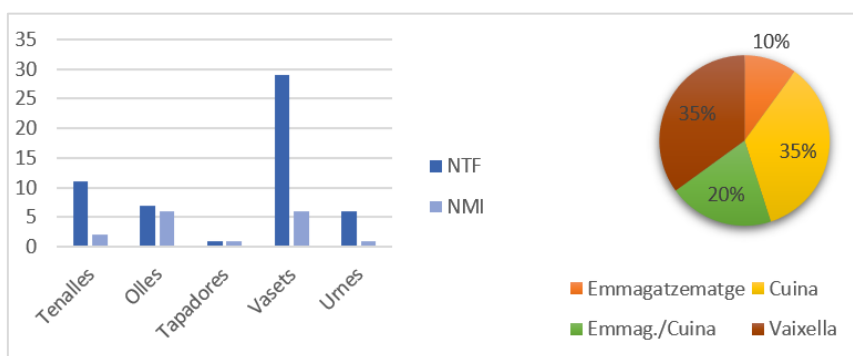

Fig. 14 Percentatges de les categories funcionals de la Fase 2 al Sector 11

Pel que fa al material no ceràmic, s'identificà una llosa al nivell UE 1027, clavada a l'estrat i amb la superfície molt plana, tot i que sembla ser anapigràfica.

Sector 10-12. El conjunt d'aquest recinte, l'únic de l'estudi on apareix material d'importació, correspon a la fase 3 d'ocupació. L'estudi ha permès identificar que la ceràmica d'importació, fenícia, representa un 7,9% del total respecte el 72,91% de ceràmica a mà, si tenim en compte el nombre mínim d'individus, xifra que varia força si ens fixem en el nombre total de fragments, en que la ceràmica fenícia representa un 25% del total, respecte el 75% de ceràmica a mà; aquesta diferència es deu a l'alt nivell de fragmentació en que es troba el material fenici documentat.

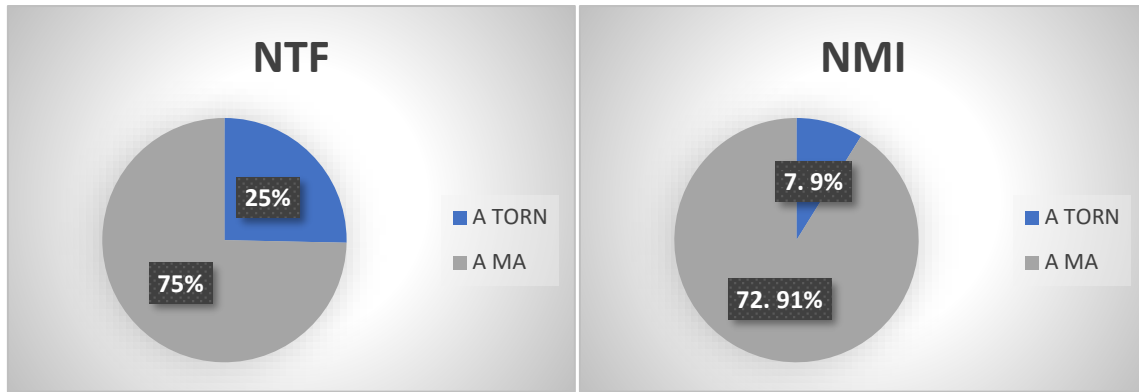

Fig. 15 Percentatges de material fenici a la darrera fase del poblat (Sector 10-12)

Ceràmica a torn. Correspon principalment a ceràmica d'importació d'origen fenici meridional, concretament àmfors molt probablement emprades per al transport del vi vinculat a les xarxes de comerç entre fenicis i indígenes. Aquest conjunt es classifica en tres grans grups:

1. Corresponent a exemplars del tipus T. 10.1.2.1. amb pastes de coloració beix clar, ataronjades intenses o de color rosat a l'interior i beix a l'exterior (CVM'19-1002-1/2).
2. Format per un conjunt de fragments informes, de pasta tipus "sandvitx", gris a l'interior i taronjós a l'exterior, que recorda les pastes del tipus "Màlaga".
3. Corresponent a un petit conjunt de ceràmiques a torn indeterminades que no tenen aparença fenícia, potser comunes meridionals o primeres produccions locals.

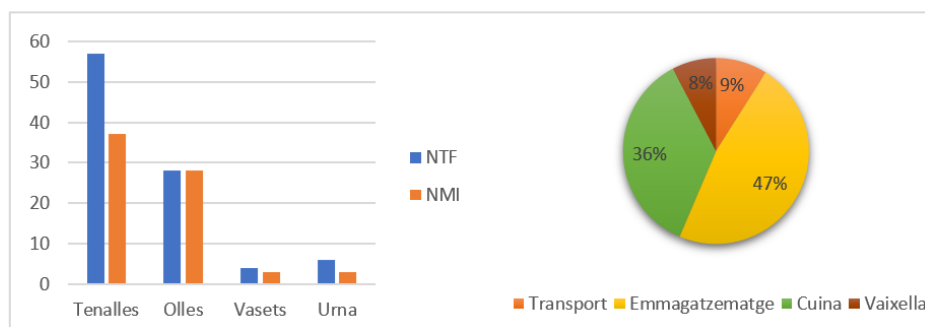
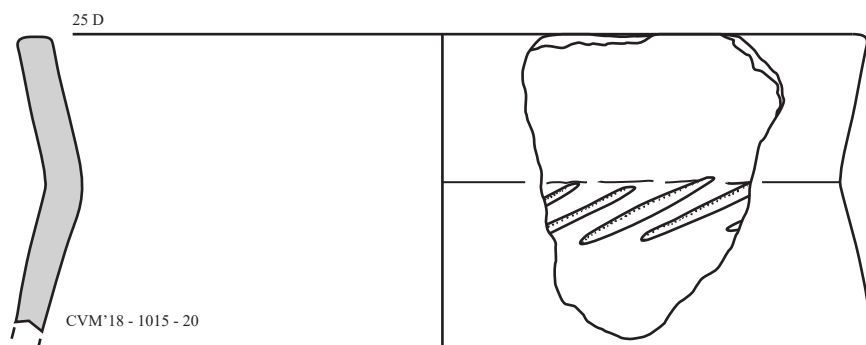
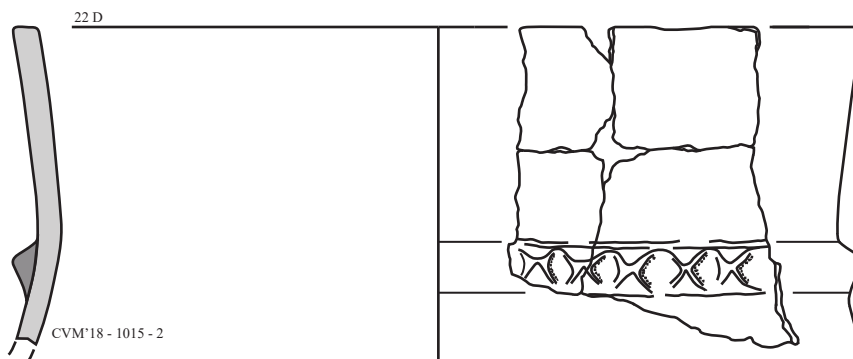
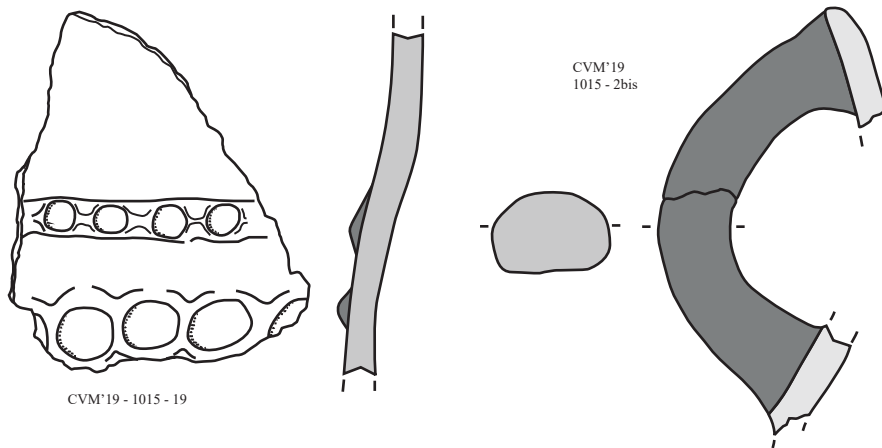
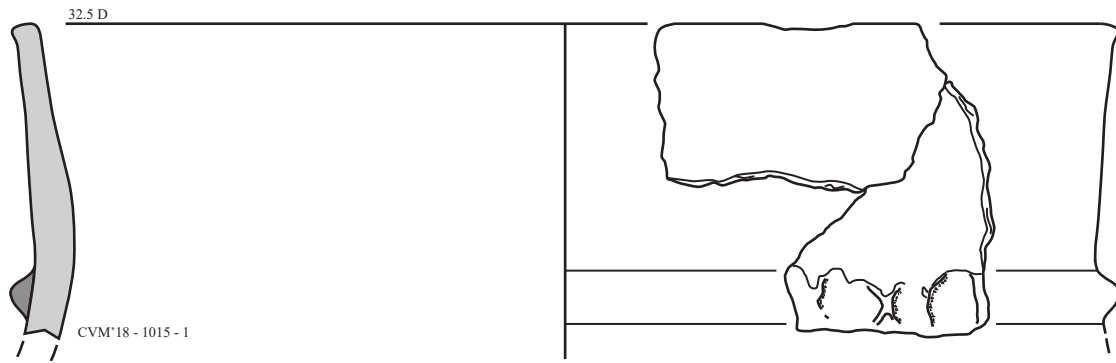

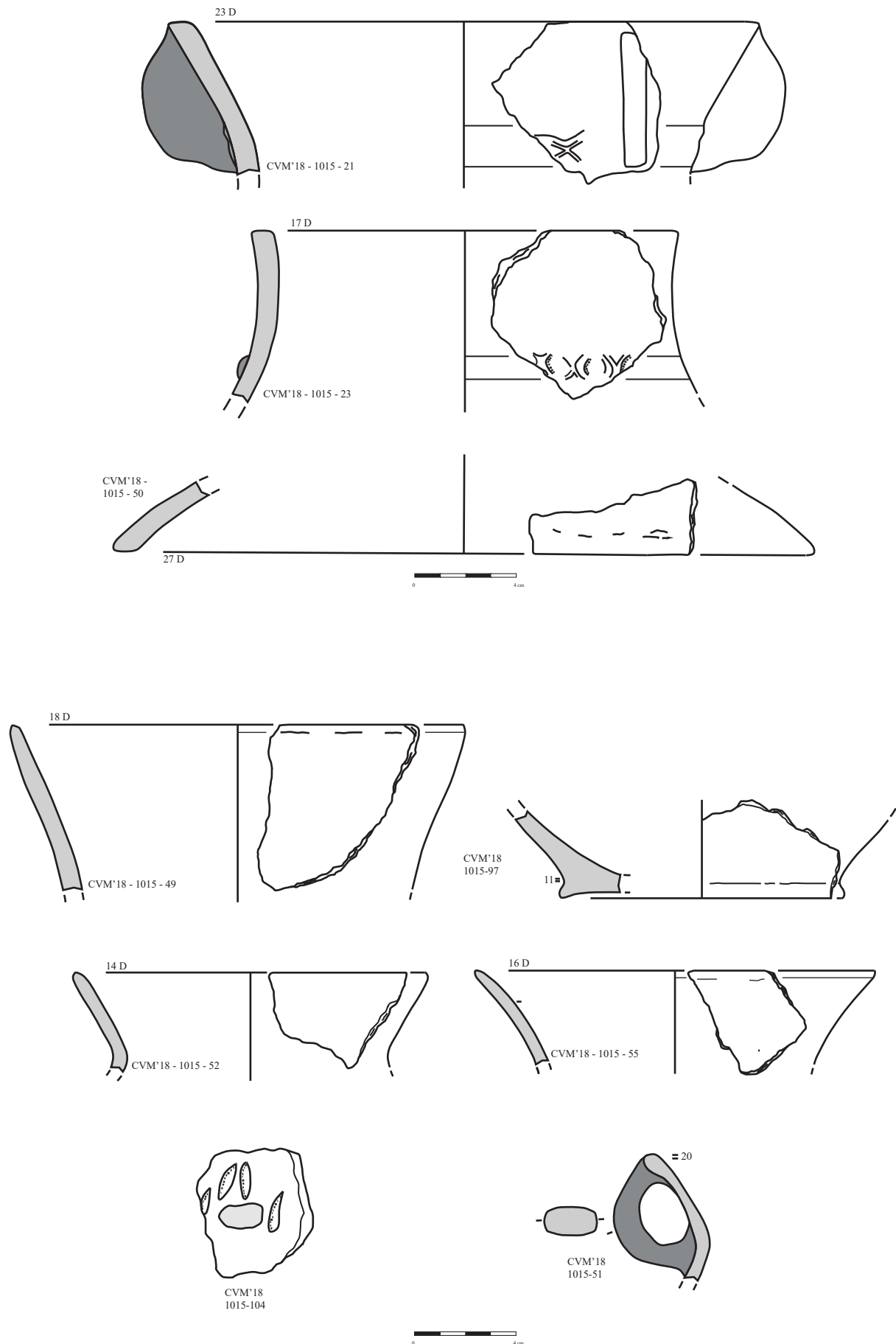
Fig. 16 Percentatges de les categories funcionals de la Fase 3 al Sector 10-12

Ceràmica a ma. El grup predeterminant és el d'emmagatzematge, que representant el 47% del conjunt, format per tenalles que mantenen les característiques ja descrites en els anteriors sectors, amb vora exvasada, parets gruixudes, i sense decoració o amb decoració d'un cordó digitat en el punt d'inflexió entre la vora i el cos; tant sols trobem un individu amb una decoració d'una franja d'ungulacions oblíquies impreses (CVM'19-1002-16), i un individu amb doble cordó digitat (CVM'19-1002-17). Pel que fa a la ceràmica de cuina, que representa el 36% del total, trobem olles altre vegada amb vora exvasada i

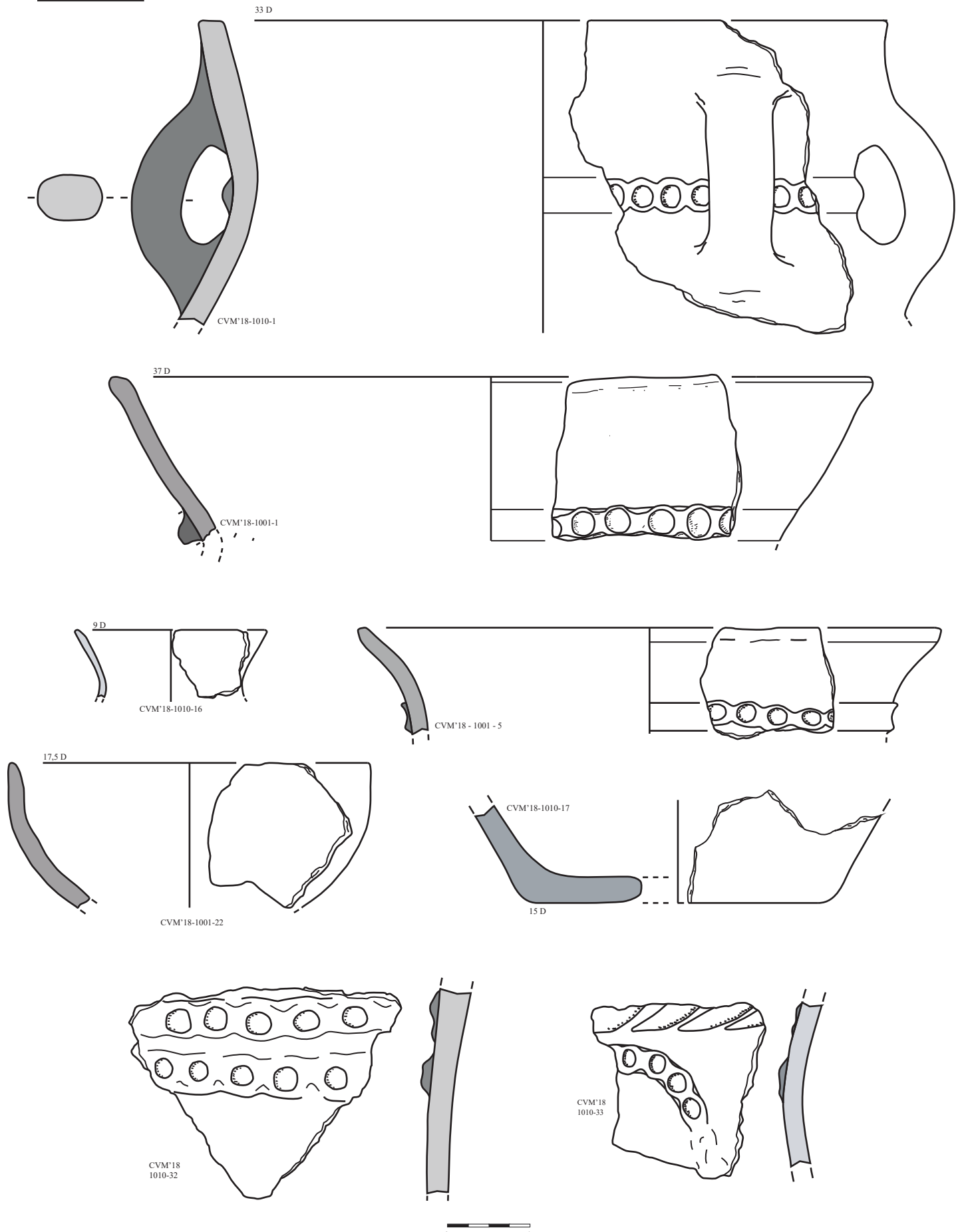
perfil en “s”, sempre decorades amb un cordó digitat en el punt d’inflexió entre la vora i el cos, excepte un fragment amb un petit botó aplicat (CVM’19-1002- 139). La vaixella està poc representada en aquest conjunt, amb un 8% del total que correspon a petits vasets o olletes, de parets primes, superfície brunyida i coloració negre-marró, així com una petita urna de les mateixes característiques. El 9% restant correspon als materials emprats per al transport, corresponent a la ceràmica d’origen fenici ja descrit.

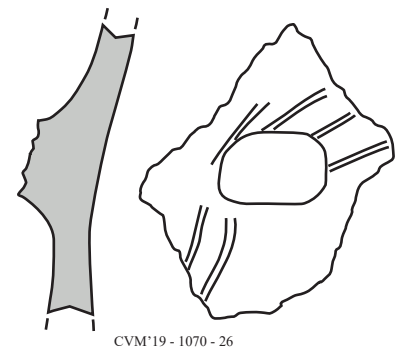
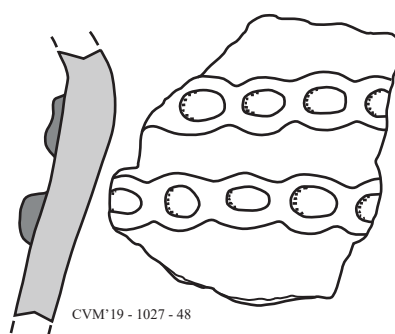
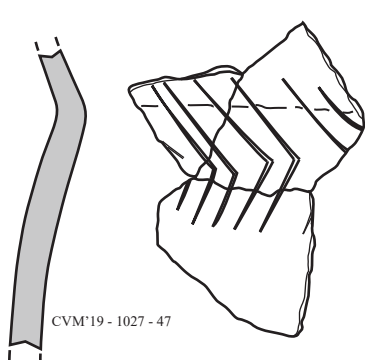
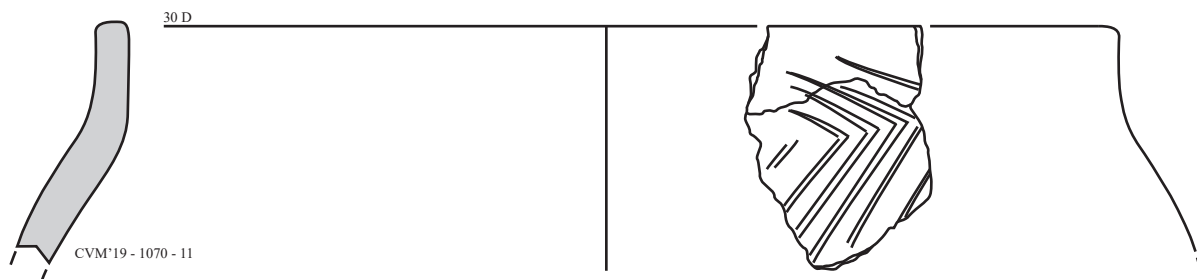
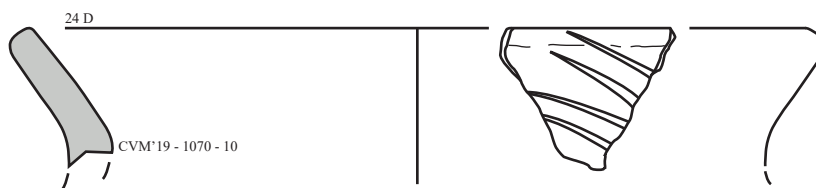
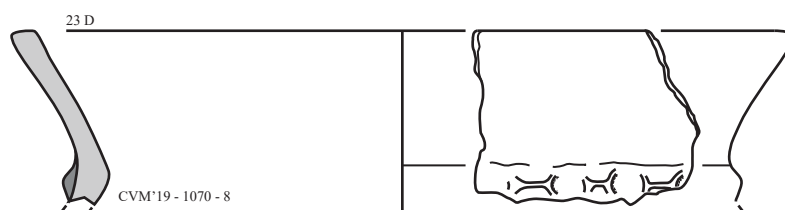
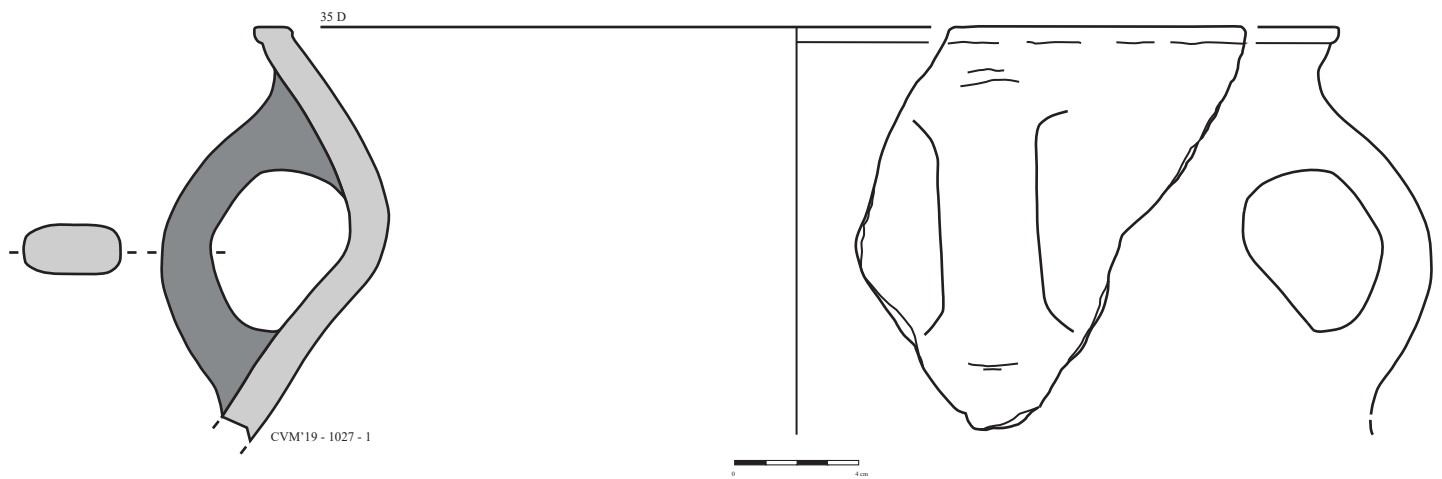

Els individus CVM'18-1015-21 i 23 corresponen a la categoria d'olles; CVM'18-1015-49 és una urna; CVM'18-1015-52 i 55 són vasets; CVM'18-1015-97 una urna o olleta; CVM'18-1015-104 correspongui possiblement a una ollat; i CVM'18-1015-51 a una olleta.

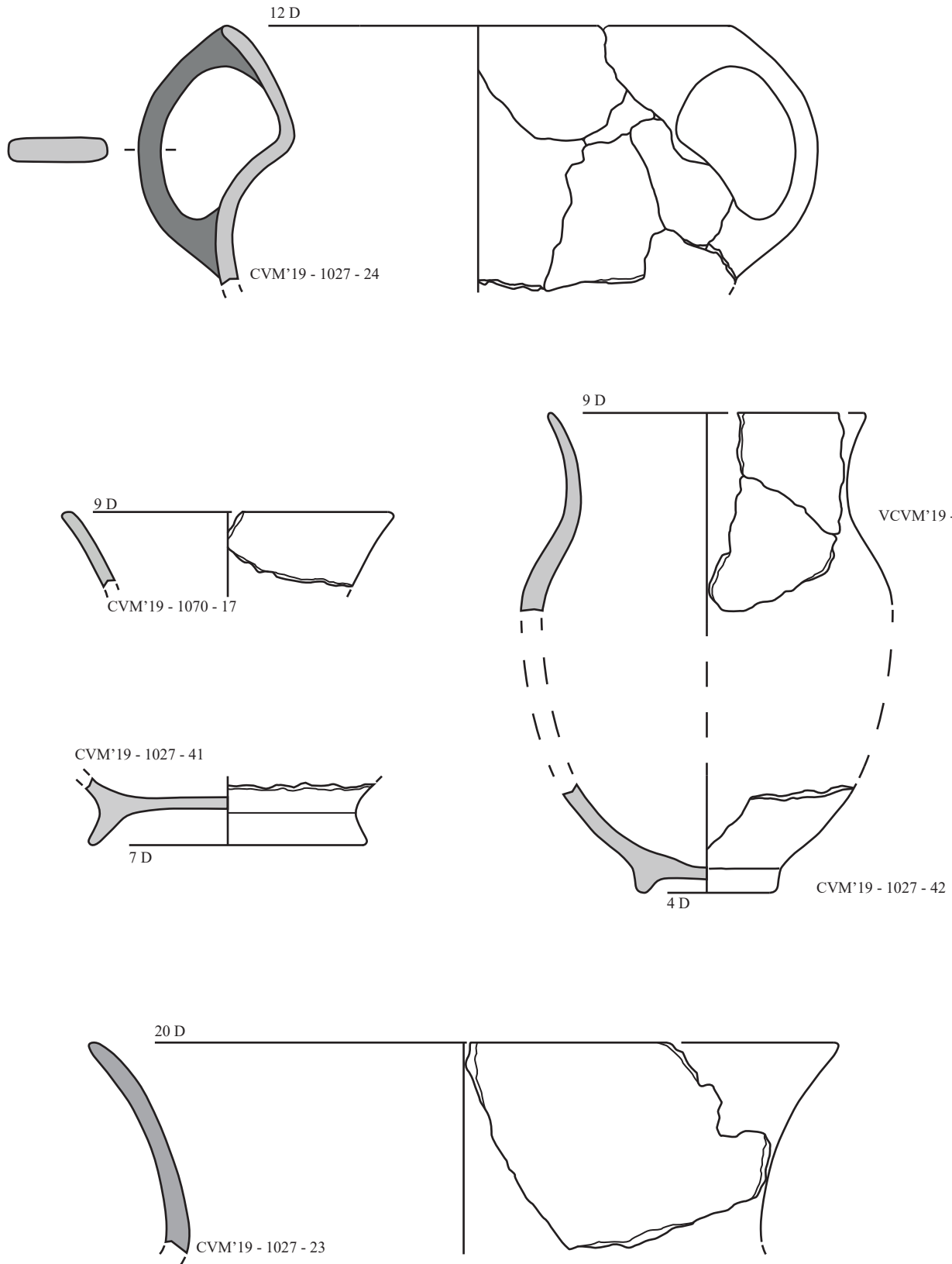
TENALLES

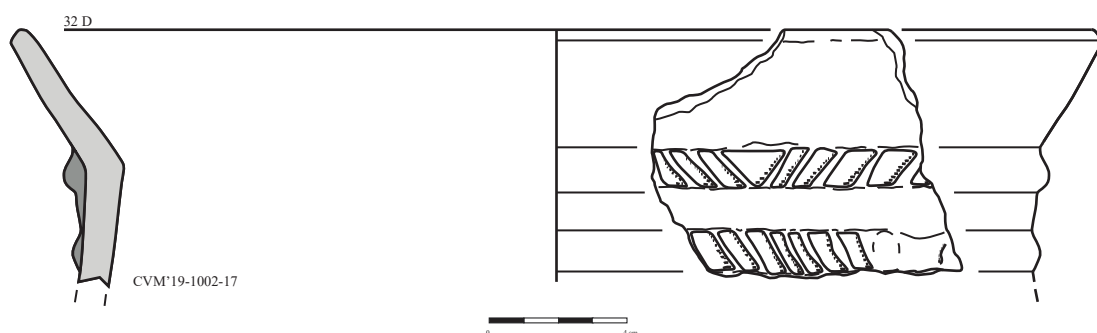
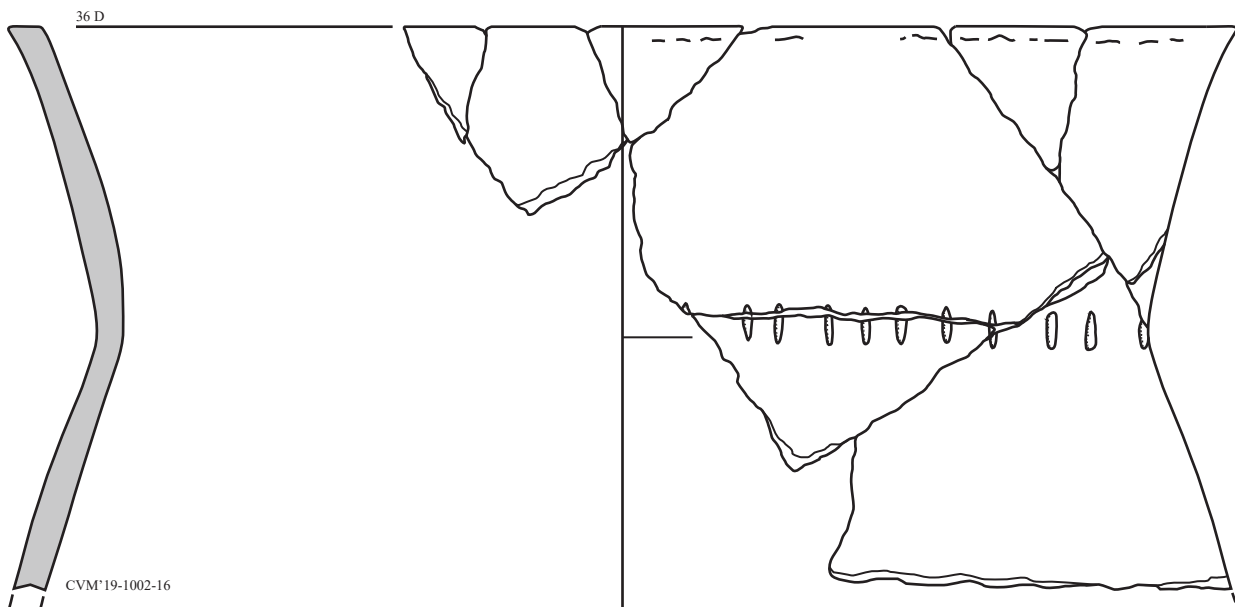
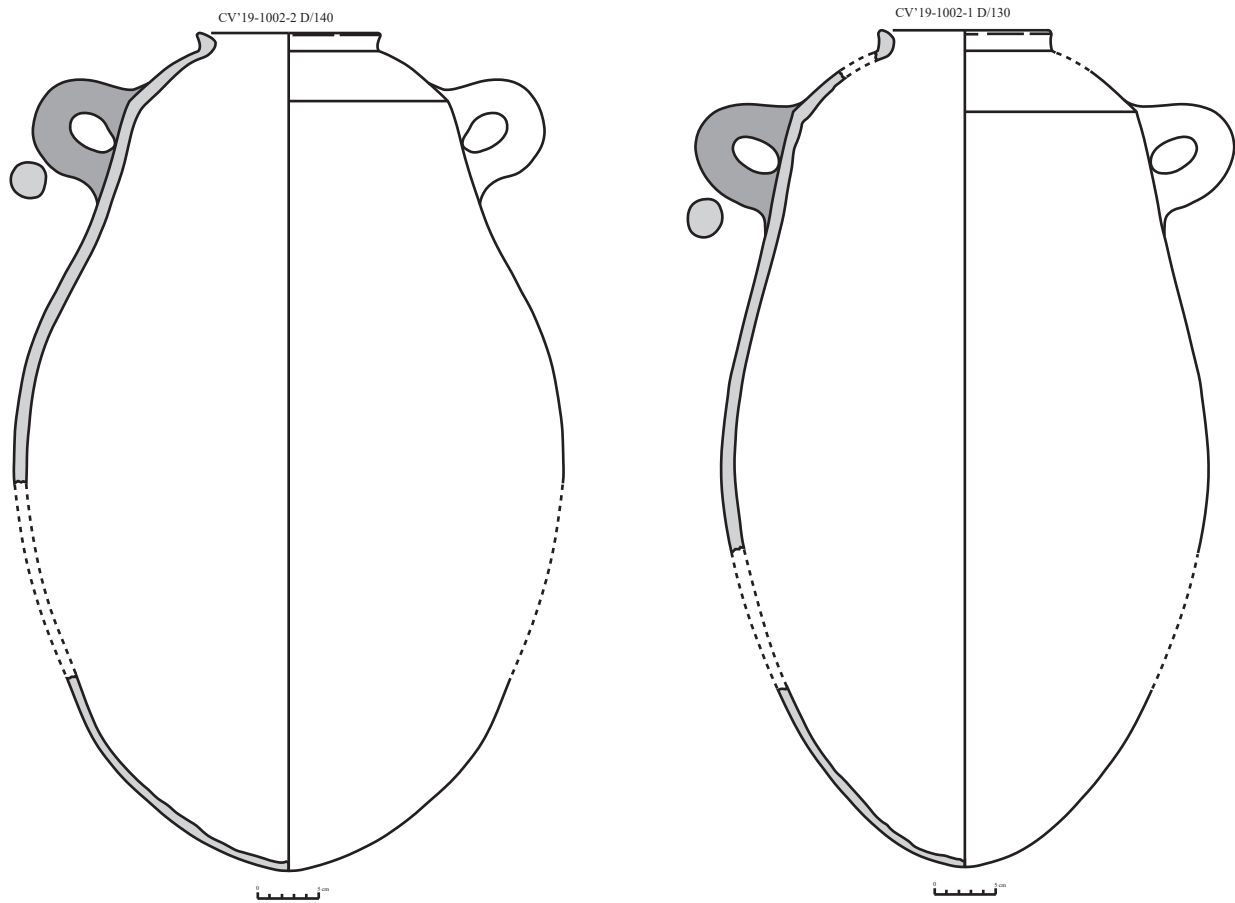

Els individus CVM'18-1010-1, 32, 33 i CVM'19-1001-1 corresponen al conjunt de tenalles; CVM'18-1010-17 correspon al d'olles/tenalles; CVM'18-1001-5 és una olla; CVM'18-1010-16 un vaset; i CVM'18-1001-22

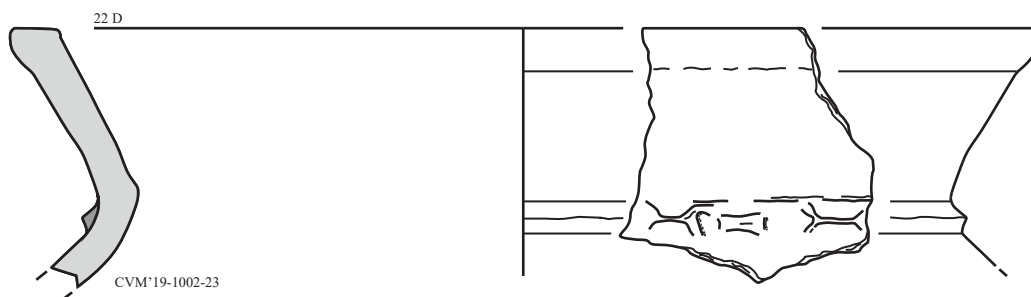
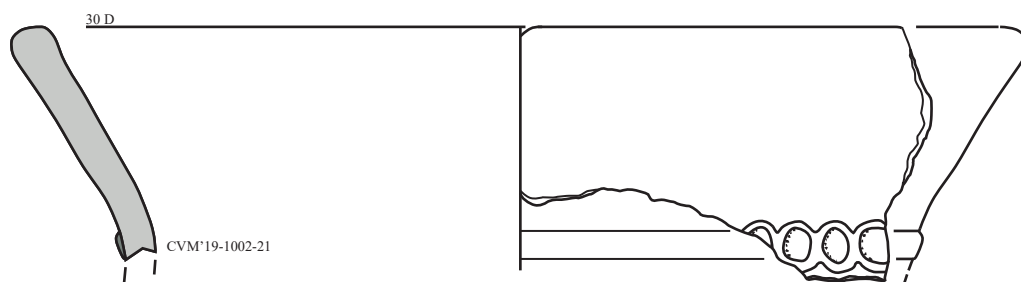
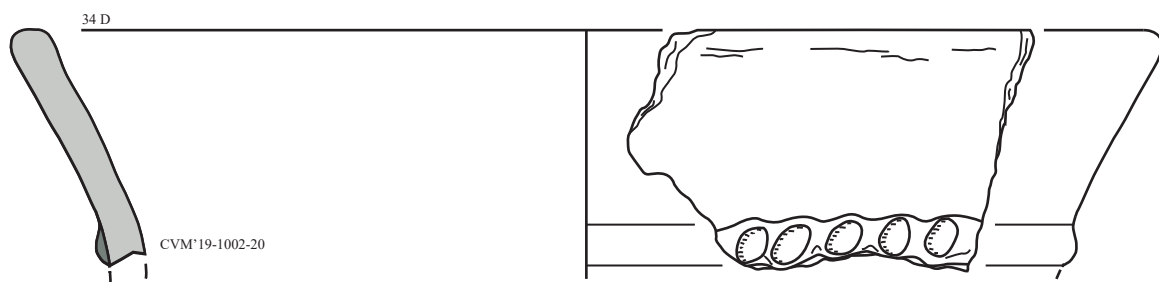
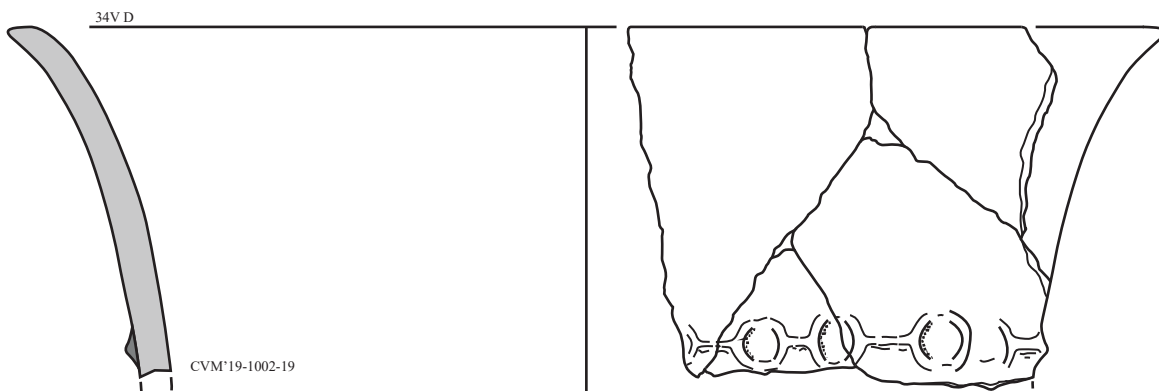
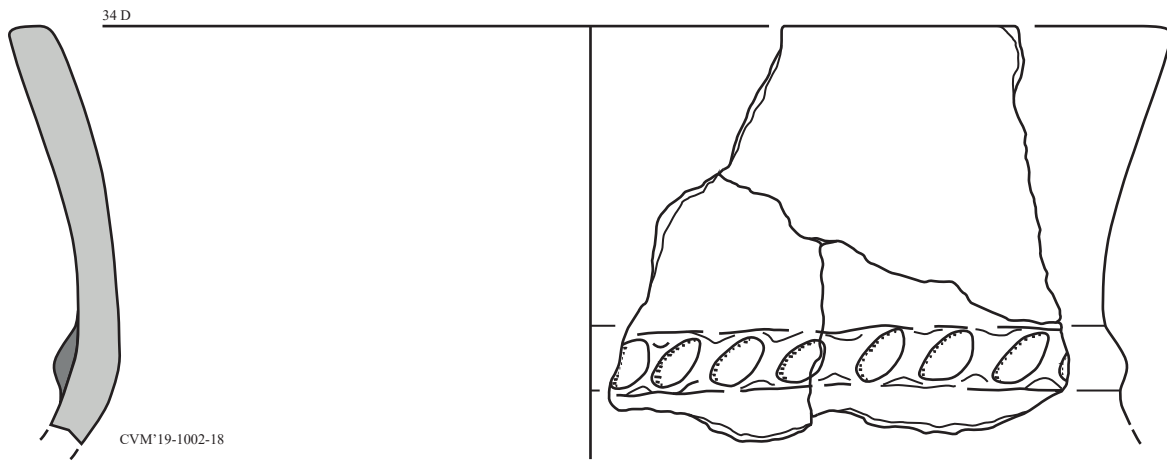

L'individu CVM'19-1027-1 correspon a la categoria de tenalles; CVM'19-1070 8, 10 i 11 al d'olles; CVM'19-1027-47 i CVM'19-1070-26 són fragments informes amb decoració d'incisions oblíquies; i CVM'19-1027-48 és una informe amb doble cordó digitat

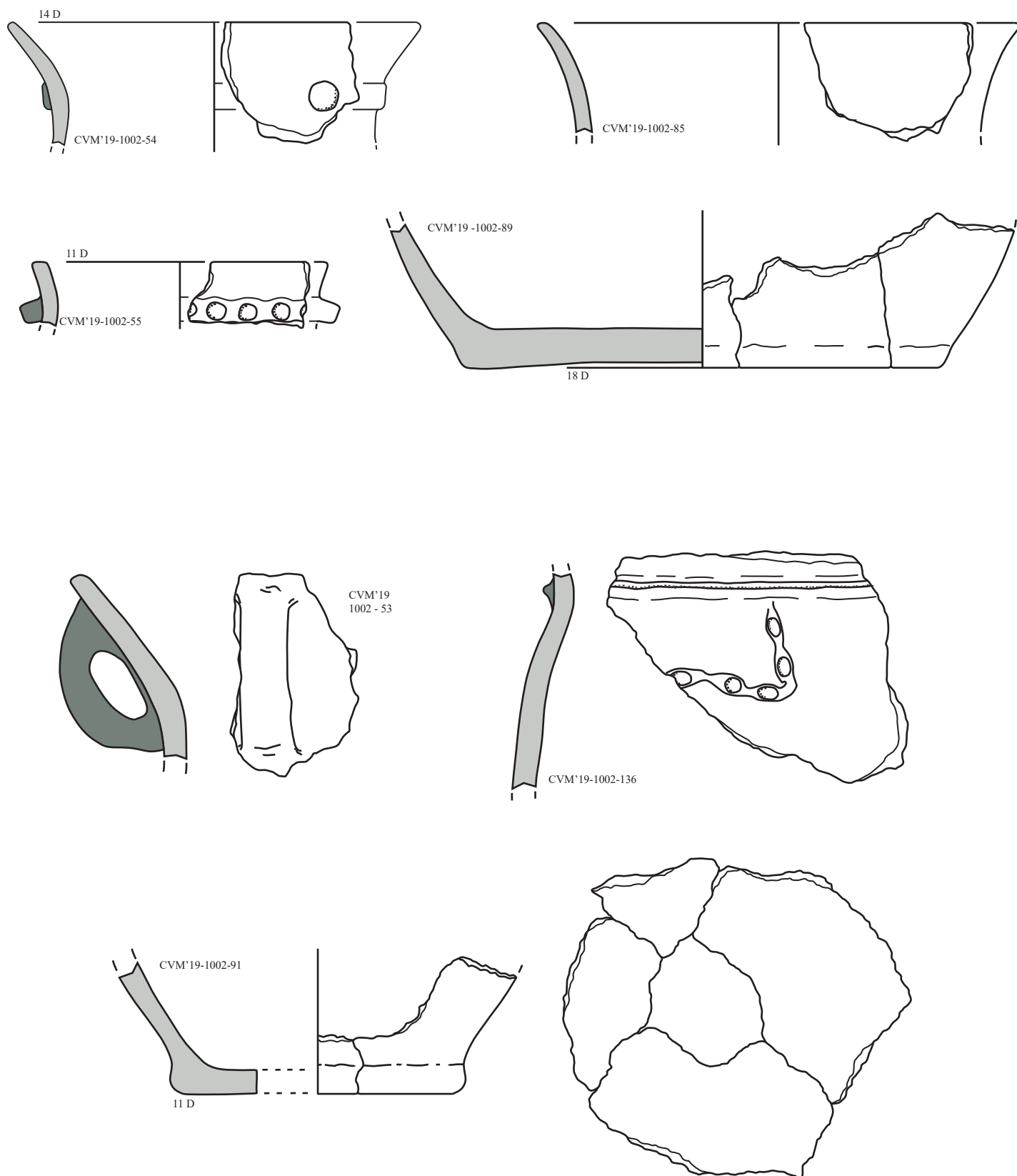

Els individus CVM'19-1002-1 i 2 corresponen a la categoria d'àmfores, d'origen fenici; CVM'19-1002-16 és una tenalla; i CVM'19-1002-17 una olla.

Els individus CVM'19-1002-54 i 85 corresponen a la categoria d'urnes/vasets; CVM '19-1002-55 és una olleta, CVM'19-1002-89, 91 i 53 corresponen al conjunt d'olles/tenalles; i CVM'19-1002-136 és un fragment informe amb decoració d'un cordó llis horitzontal i un cordó digitat.

6. CONCLUSIONS

La primera fase del Calvari del Molar es caracteritza per la presència de recintes isolats que, si bé no presenten una planimetria complexa, si que segueixen una mateixa orientació, pel que, tot i mantenir-se dins dels paràmetres d'assentament de tipus preurbà, presenta un sistema més avançat que el que s'identificarà en altres assentaments com la primera fase del Barranc de Sant Antoni. D'altra banda, els materials ceràmics d'aquesta fase corresponen principalment a envasos de mitjà i gran format de vores exvasades i decorades amb un cordó en el punt d'inflexió entre la vora i el cos, tot i la presència també d'envasos de petit format corresponents a vasets de cos bicònic i petites olletes i urnes de perfil en S, tots amb la superfície brunyida. Les característiques urbanístiques i l'absència total de ceràmica acanalada situaria aquesta fase en un moment posterior a la fase II del Barranc de Sant Antoni i la fase I del Barranc de Gàfols, en que si que són predominants les decoracions acanalades i que s'han situat en un moment igual o anterior al segle VIII. Tanmateix, l'absència de ceràmica fenícia situa aquesta fase del Calvari del Molar en una cronologia anterior a la segona meitat del segle VII.

En la segona fase hi haurà un important canvi urbanístic a l'assentament, amb la construcció d'un mur atalusat que d'una banda funciona com a mur de tanca del poblat i, d'altra banda, reomple i delimita els espais que abans eren zones exteriors, elevant la cota de circulació de tota la vesant oest del poblat i augmentant l'espai edificable. Amb la construcció d'aquest mur, els antics recintes isolats passaran ara a formar una estructura allargassada al llarg del turó formada per un conglomerat de recintes de planta rectangular adosats entre si, que testimonia l'augment demogràfic a l'assentament durant aquesta fase. Pel que fa als materials ceràmics, aquesta fase es caracteritza per la perduració dels envasos de mitjà i gran format amb decoració d'un cordó digitat en el punt d'inflexió entre la vora i el cos, però serà d'especial interès l'aparició d'un nou motiu decoratiu, present únicament en olles, i que correspon a línies oblíquies en forma d'espina de peix o espiga horitzontal, i que rep el nom de decoració del tipus Merlès, que s'atribueix a la Catalunya Central a fases del Bronze Final i el Primer Ferro. La presència d'aquest nou motiu decoratiu, gairebé inexistent en la fase anterior i totalment absent en els horitzons més recents del Calvari marquen una diferència cronològica. Tanmateix, es veurà també un canvi en la vaixel·la, en que destaquen els vasets de perfil bicònic o globular. Aquests perfils bicònics són força característics de la primera fase del Barranc de Gàfols, si bé en

aquest cas acompanyats per decoracions acanalades, mentre que al Calvari aquests vasets solen aparèixer sense decoració o amb decoració de mugrons aplicats. També tindrà paral·lels a Aldovesta on, en una fase amb absència de decoracions acanalades, s'hi identificaran petits vasos de cos globular, superfície brunyida i decoracions de mugronets; cal destacar però l'elevada presència de ceràmica fenícia a Aldovesta, inexistent en aquesta segona fase del Molar.

D'aquesta segona fase, cal destacar que les similituds identificades entre l'àmbit 11 i l'àmbit 8, tant a nivell constructiu, en que tant les dimensions del recinte com les construccions d'argila que s'hi identifiquen segueixen patrons pràcticament iguals, com pel que fa a la ceràmica, amb la identificació en ambos casos de ceràmica amb decoració de tipus Merlès i algun fragment residual de ceràmica acanalada. Tanmateix, els vasos de cos globular als quals hem fet menció anteriorment tenen paral·lels en les darreres fases de la pròpia necròpolis del Calvari del Molar, on també s'hi identifiquen alguns fragments de ceràmiques acanalades.

Amb tot, aquesta segona fase del Calvari del Molar s'hauria de situar en un moment posterior a la primera fase del Barranc de Gàfols, possiblement coetània als moments finals d'ús de la necròpolis del propi assentament, i en un moment previ a la fase mencionada d'Aldovesta.

Si tenim en compte els conjunts funcionals, es pot observar una major presència d'envasos destinats a l'emmagatzematge en la segona fase; a excepció d'aquest tret però no veiem grans diferències funcionals entre una i altra fase. La diferència principal es troba doncs en les formes i decoracions, identificada principalment per l'aparició de la decoració de tipus Merlès en la segona fase. D'altra banda, es viu un important canvi urbanístic amb l'ampliació i construcció de nous recintes en la segona fase, com ja hem descrit anteriorment.

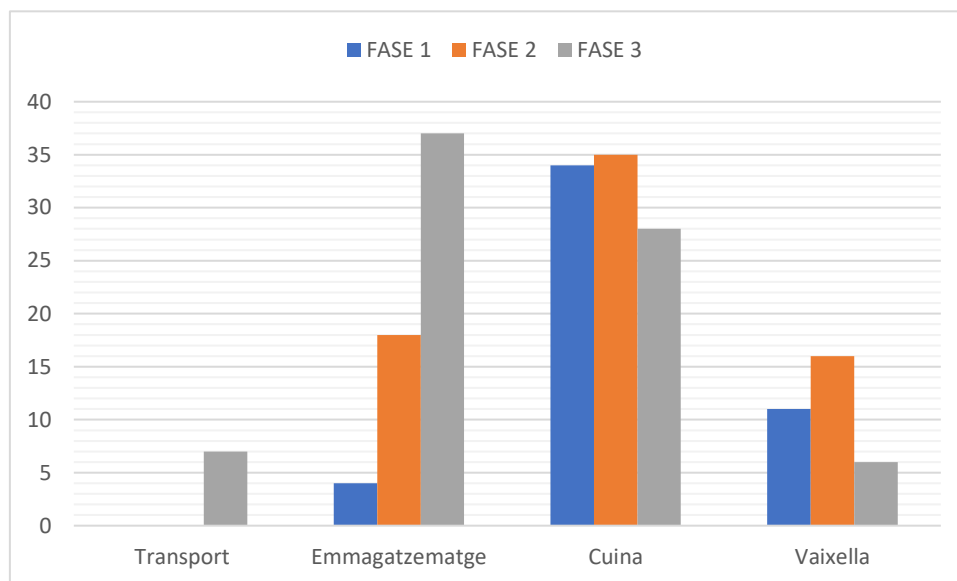

Fig. 17 Evolució dels grups funcionals de les tres fases del Calvari del Molar

Per tot lo anterior exposat, i tenint en compte l'absència total de material fenici, aquestes dues primeres fases del Calvari del Molar s'haurien de situar entre el segle VIII i la segona meitat del segle VII. En aquest context, és necessari tenir en compte les cronologies referents a la necròpolis del Calvari del Molar, que ens poden ajudar a emmarcar cronològicament aquestes fases del poblat. Per aquesta, Ruiz Zapatero (1985, 162-170) proposà una fasificació de la necròpolis en:

- Molar Ia (Inicis del segle VIII ane).
- Molar Ib (des del segle VIII fins a la primera meitat del segle VII ane).
- Molar II (entre el 700 i el 600 ane, amb alguns enterraments de primera meitat del segle VI ane).

Amb tot, l'absència d'acanalats en la primera fase del Calvari, si identificades en la fase II del Barranc de Sant Antoni i la fase I del Barranc de Gàfols, datades d'inicis del segle VIII, situarien aquesta primera fase del Calvari del Molar entorn la segona meitat del segle VIII, coetàniament a la fase Molar Ib de la necròpolis. La segona fase, amb paral·lels a la darrera fase de la necròpolis i clarament anterior al moment àlgid d'Aldovesta, per l'absència total de material fenici, s'hauria de situar doncs entorn la primera meitat del segle VII.

En la tercera fase del poblat s'identifiquen els canvis més importants en el sistema urbanístic. Tots els recintes de la vesant nord-oest del poblat deixaran de funcionar i es construirà un edifici format per un mínim de tres recintes interconnectats adosats a un mur mitger, coetani a la construcció d'un mur de tanca o muralla que delimitarà el poblat. Vinculat a aquest nou sistema urbanístic, ara ja plenament protourbà, s'identifica un conjunt de materials que poc varia de les fases anteriors: grans i Mitjans envasos amb decoració d'un cordó digitat i vaixel·la amb petits envasos de superfície brunyida i coccio reductora. Si que en destaca l'absència total d'acanalats, i la presència molt residual de ceràmica amb decoració del tipus Merlès, amb un únic individu identificat. Respecte les fases anteriors, si que s'identificarà un gran augment de peces d'emmagatzematge, i una disminució en la proporció de vaixel·la present. Cal tenir en compte però que aquesta diferència podria ser donada per la funcionalitat de l'espai i no pas per canvis en les necessitats del poblament. Així doncs, el canvi principal pel que fa al conjunt ceràmic n'és l'aparició d'una quantitat important de ceràmica a torn, d'importació fenícia, que representa un 7,9% del nombre total d'individus d'aquesta fase.

Si tenim en compte el context general del jaciment, l'únic espai excavat fins ara amb un conjunt quantificable de material fenici havia estat la vesant sud del poblat (àmbits 1, 2 i 6), en que el material fenici va representar el 19,8% del nombre total de fragments, i el 1,71% d'individus (RAFEL, N., et al., 2001, 23), davant el 25% del total de fragments i 7,9% d'individus recuperat en el tram de passadís estudiat. Aquesta diferència podria ser donada per la casuística dels espais, essent, com el sector estudiat en aquest treball un espai obert, de circulació, mentre que els àmbits 1, 2 i 6 corresponien a recintes tancats que, o bé podrien no haver-se utilitzat com a magatzem, o bé podrien haver-se buidat en abandonar el poblat, pel que caldrà tenir un coneixement més ampli del jaciment per poder tenir uns percentatges representatius del conjunt de l'assentament.

En contextualitzar aquests resultats en relació a alguns dels poblats del territori veiem que, a excepció d'Aldovesta, tots compten amb uns percentatges que ronden entre el 7 i el 18% de ceràmica d'importació fenícia. Tanmateix, assentaments com el Barranc de Gàfols o el Calvari del Molar compten amb una quantitat inferior de ceràmica fenícia, respecte assentaments com els del complex de Sant Jaume. Així doncs, sembla que factors com la naturalesa de l'assentament serien importants pel que fa a la quantitat present de productes d'origen fenici.

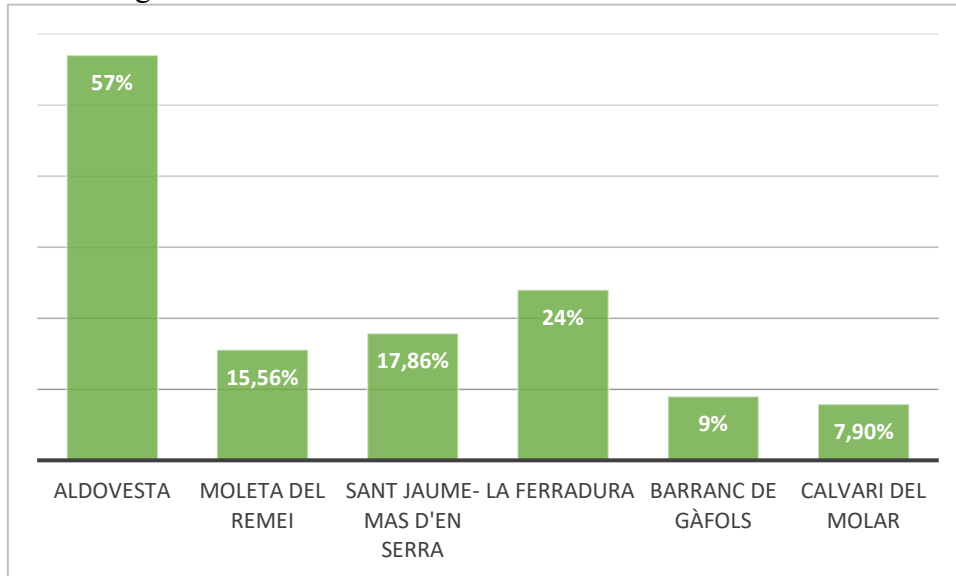

Fig. 18 Percentatge de material fenici en diferents jaciments del Curs inferior del riu Ebre i el Sènia (Dades extretes de Sanmartí, 2004, 17-18 i edició pròpia).

Amb tot, la presència de material fenici permet datar aquesta darrera fase entre el 650 i el 550 a.n.e., moment en que es produiria l'abandonament del poblament. Tanmateix, i a falta de conèixer més extensament la planta completa del poblament, en aquesta darrera fase es pot identificar un urbanisme de caràcter plenament protourbà. Els resultats extrets en les fases anteriors però permeten situar els inicis d'aquest protourbanisme al Calvari del Molar en moments anteriors a aquesta darrera fase i per tant a l'arribada del comerç fenici.

Així doncs, relacionant els resultats de l'estudi realitzat es planteja que atribuir la introducció i expansió del poblament de caràcter protourbà a la influència del factor exògen, en aquest cas els fenicis, fou sovint degut al fet que la major part dels poblats identificats d'aquest període amb un urbanisme complex comptaven amb la presència de material fenici. La manca de fases prefenícies amb un urbanisme ben conservat, en contraposició amb la complexitat identificada en fases fenícies, sumat a l'aparició a partir de la segona meitat del segle VII d'assentaments de caràcter singular, ha portat sovint a

plantejar que aquesta evolució fos el resultat del contacte i influència d'aquest factor exògen. Les investigacions al llarg dels darrers anys han permès però conèixer assentaments amb presència de materials clarament anteriors a la segona meitat del segle VII, amb absència total de material fenici, no vinculats a cap estructura o bé associats a estructures parcialment expoliades o de difícil identificació. Aquest fet fa plantejar que la manca de fases preferències en que es pugui identificar un urbanisme de caràcter protourbà podria respondre, en alguns casos, a la reutilització o destrucció de les estructures en fases posteriors, i no a la seva inexistència. En aquest sentit, Calvari del Molar és un dels pocs poblats on podem estudiar àmpliament aquestes fases preferències, i els resultats mostren clarament l'existència d'una planificació urbanística en fases com a mínim anteriors a la segona meitat del segle VII.

Així doncs, el registre arqueològic que coneixem fins ara al territori permet plantejar que, durant la segona meitat del segle VII i coincidint amb la introducció del comerç fenici, es viu un diversificació del tipus d'assentaments. Veiem l'aparició d'espais destinats a l'emmagatzematge i redistribució del producte fenici, com Aldovesta, conjunts com el de Sant Jaume-Mas d'en Serra, o el fenomen de les cases torre. Ara bé, aquest canvi sembla venir precedit per un poblament on ja s'hauria establert una sedentarització, planificació urbanística i diversificació en les tasques i espais comunitaris des de temps enrere.

En conclusió, l'evolució socio-política i urbanística que es viu al curs inferior de l'Ebre durant la segona meitat del segle VII, on s'introduirà el nou factor exògen, mitjançant unes xarxes de comerç fomentades també per l'interès indígena del producte exògen, vinculat a les noves practiques de començament en el marc d'unes societats cada vegada més jerarquitzades i organitzades, sembla formar part de tot un procés d'evolució de les comunitats indígenes que ja s'hauria començat molt abans, mitjançant un lent procés de sedentarització, ja des del segle X-IX i la progressiva evolució urbanística i social.

7. BIBLIOGRAFIA

ARMADA, X.L., GARCIA, D., MORENO, I., RAFEL, N., ROVIRA, M. (2005). *Mineria y metal·lúrgia durante la I Edad del Hierro. Procesos de ambio en el sur de Cataluña*. Revista d'arqueologia de Ponent [en línia], Núm. 15. Pàgs. 133-50.

ASENSIO, D., BELARTE, M.C., FERRER, C., NOGUERA, J., SANMARTÍ, J., SANTACANA, J. (1994-96). *El poblament de les comarques del curs inferior de l'ebre durant el bronze final i la primera edat del ferro*. GALA 3-5. Taules Rodones d'Arqueologia. Models d'ocupació, transformació i explotació del territori entre el 1600 i el 500 A.N.E. a la Catalunya meridional i zones limítrofes de la depressió de l'Ebre. Pàgs. 301-318.

BELARTE, C., MASCORT, M., SANMARTÍ, J., SANTACANA, J. (1991). *El yacimiento del Barranc de Gàfols (Ginestar, Ribera d'Ebre): Un modelo protohistòric de colonización agrícola*. Butlletí Arqueològic. Reial Societat Arqueològica Tarraconense. Núm. 13. Pàgs. 55-67.

BIOSCA, M., GÓMEZ, A., MOLIST, M. (2018). *Aproximació a la producció ceràmica "Merlès": anàlisi decorativa del conjuunt de Sant Pau de Pinós*. Cypsela, revista de prehistòria i protohistòria, Núm. 21. [en línia] <https://raco.cat/index.php/Cypsela/article/view/348843>. Pags. 67-96- [Consulta 10-07-2021].

CLAUSELL, G. (1995). *La incidència fenicia en el asentamiento del Torrello del Boverot d'Almassora (Castellón)*. Actas del IV Congreso Internacional de Estudios Fenicios y Púnicos: Cádiz. Vol. 4. Pàgs. 1771-1780.

DILOLI, J. (2000). *Explotació del medi i intercanvis comercials al curs inferior de l'Ebre durant la Protohistòria*. III Reunió sobre Economia en el Món ibèric. SAGVNTVM-PLAV, Extra-3. Pàgs. 347-355.

GARCIA, D. (2004). *El plantejament urbanístic i defensiu del poblat de la Moleta del Remei (Alcanar, Montsià) durant la primera edat de ferro*. Revista d'arqueologia de Ponent, Núm. 14. Pàgs 179-200.

GARCIA, D., MORENO, I., FONT, L., MATEU, M., SAORIN, C. (2014). *L'assentament de la primera edat del ferro de Sant Jaume (Alcanar, Montsià): principals resultats dels treballs efectuats al jaciment entre els anys 1997 i 2013*. Tribuna d'arqueologia 2012-2013. Pàgs. 48-68.

GUSI, F. (1975). *La problemàtica cronològica del yacimiento de Vinarragell en el marco de la aparición de la cultura ibèrica del Levante peninsular*. CPAC, 2. Castellón. Pàgs. 173-184.

MALUQUER, J. (1968). *Los Fenicios en Cataluña*. Ve Symposium de Prehistoria Peninsular. Tartessos. Barcelona. Pàgs. 241-250.

MASCORT, M. T., SANMARTÍ, J., SANTACANA, J. (1988). *L'establiment protohistòric d'Aldovesta (Benifallet, Baix Ebre). Un punt clau del comerç fenici a la Catalunya Meridional*. Tribuna d'Arqueologia, 1987-1988. Generalitat de Catalunya. Pàgs. 69-76 .

NOGUERA, J. (1998). *Darreres actuacions arqueològiques al municipi de Ginestar*. Miscellania 12, CERE. Pàgs. 99-118.

NOGUERA, J. (2006). *Gènesi i evolució de l'estructura del poblament ibèric en el curs inferior del riu Ebre: la Ilercavònia septentrional*. Tesis Doctoral, Departament de Prehistòria, Història Antiga i Arqueologia, Universitat de Barcelona, 2006 <<http://www.tesisenxarxa.net/TDX-0627107-104522>>.

RAFEL N., ARMADA, X.L., GRAELLS, R. (2012). *Poblat del Calvari del Molar (Priorat, Tarragona). Memòria arqueològica 9ª Campanya d'excavació (2009)*. Memòries d'intervenció arqueològica.

RAFEL, N. (2000): "El poblat del Calvari del Molar. Excavacions Vilaseca", Revista d'Arqueologia de Ponent, 10, Lleida. Pàgs. 261-275.

RAFEL, N. I ARMADA, X-L. (2009). *Transformación del hábitat y cambio social en la Catalunya Meridional (siglos X a VI a.n.e)*, Butlletí arqueològic, 31, Reial Societat Arqueològica Tarraconense, Tarragona. Pàgs. 49-72.

RAFEL, N., ARMADA, X.L., BELARTE, C., FAIRÉN, SARA., GASULL, P., GRAELLS, RAIMON., MORELL, N., PÉREZ, A., VILLALBA, P. (2008). *El área minerometúrgica del Baix Priorat (Tarragona) en la protohistoria. Explotación y redes de intercambio*. Revista d'arqueologia de Ponent, Núm. 18. Pàgs. 245-269.

RAFEL, N., ARMADA, X.L., GRAELLS, R. (2011). *Poblat del Calvari del Molar (Priorat, Tarragona). 8a Campanya d'excavació (2008)*. Memòries d'intervenció arqueològica. [en línia] <http://calaix.gencat.cat/handle/10687/422904#page=1> [Consulta 20-11-2020].

RAFEL, N., BELARTE, C., GRAELLS, R., NOGUERA, J. (2012). *Les necròpolis d'incineració a la Catalunya Meridional i el Matarranya (segles IX-VI)*. *Novetats de la recerca*. Monografies 14, MAC, Barcelona. Pàgs. 25-36.

RAFEL, N.; ARMADA, X-L. (2005): "Nous treballs al jaciment protohistòric del Calvari del Molar (Priorat, Tarragona). *Campanyes 2001-2002*, Tribuna d'Arqueologia 2002-2003. Pàgs. 53-66.

RUIZ-ZAPATERO, G. (1985). *Los Campos de Urnas del NE. de la Península Ibérica*, Madrid, Universidad Complutense.

RUIZ-ZAPATERO, G. (2004). *Casas i tumbas. Explorando la desigualdad social en el Bronze final y primera Edad del Hierro del NE de la Península Ibérica*. *Mainake XXVI*. Pàgs. 293-330.

SANMARTÍ, J. (2004). *From local groups to early states: the development of complexity in protohistoric Catalonia*. *Pyrenae*, núm. 35, vol. 1.; Universitat de Barcelona, Barcelona. Pàgs. 7-41.

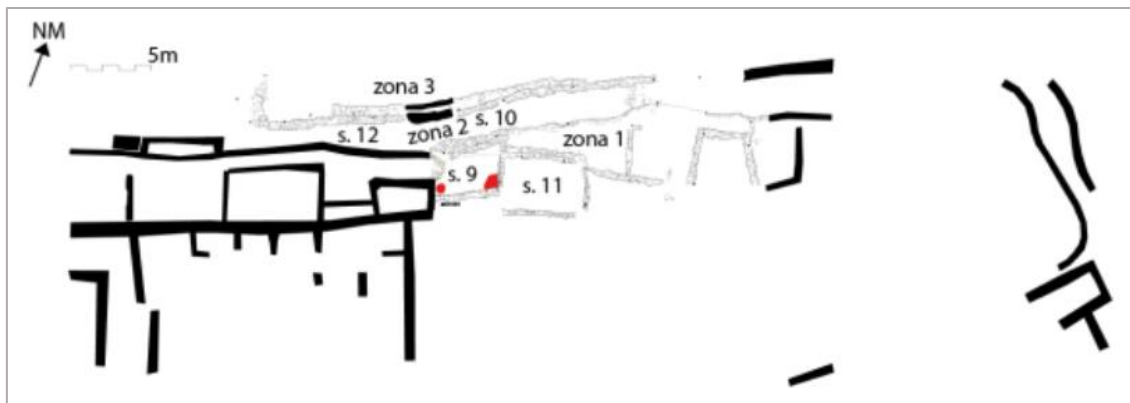
SANMARTÍ, J. (2005). *La conformación del mundo ibérico septentrional*. *Palaeohispanica 5*. Pàgs. 333-358.

SANMARTÍ, J., BELARTE, C., SANTACANA, J., ASENSIO, D., NOGUERA, J. (2000). *L'assentament del bronze final i primera edat del Ferro del Barranc de Gàfols (Ginestar, Ribera d'Ebre)*. *Arqueomediterrània 5*.

VILASECA, S. (1943): “*El poblado y la necrópolis protohistóricos del Molá (Tarragona)*”. Acta Arqueológica Hispánica. I, Madrid.

8. ANNEXOS

ANNEX 1. LOCALITZACIÓ JACIMENT

ANNEX 2. TAULES DE QUANTIFICACIÓ

1.1 SECTOR A

Categoria	Funció	NTF	NMI	TIPUS
UE 1015				
Ceràmica a mà	Emmagatzematge	10	4	Tenalles
	Cuina	76	33	Olles
		1	1	Plats/tapadores
	Emmagatzematge/Cuina	63	18	Olles/Tenalles
	Vaixella	19	6	Vasets
		6	5	Urnas/Olletes
Indeterminats	772	4	Indeterminats	
UE 1001				
Ceràmica a mà	Emmagatzematge	11	4	Tenalles
	Cuina	15	14	Olles
		1	1	Tapadora
	Emmagatzematge/Cuina	40	0	Olles/Tenalles
	Vaixella	15	3	Vasets
	Indeterminats	306	-	Indeterminats
UE 1010				
Ceràmica a mà	Emmagatzematge	8	5	Tenalles
	Cuina	10	9	Olles
		1	1	Tapadora
	Emmagatzematge/Cuina	17	0	Tenalles/olles
	Vaixella	6	1	Vasets
	Indeterminats	196	-	Indeterminats

1.2 SECTOR E

Categoria	Funció	NTF	NMI	TIPUS
UE 1027				
Ceràmica a mà	Emmagatzematge	11	2	Tenalles
	Cuina	7	6	Olles
		1	1	Tapadores
	Emmagatzematge/Cuina	18	4	Olles/Tenalles
	Vaixella	29	6	Vasets
		6	1	Urnes
Indeterminats	553		Indeterminat	
UE 1070				
Ceràmica a mà	Emmagatzematge	8	7	Tenalles
	Cuina	7	6	Olles
		9	2	Olles/Tenalles
	Vaixella	1	1	Vasets
		1	1	Urnes
	Indeterminats	250		Indeterminats

1.3 SECTOR B

Categoria	Funció	NTF	NMI	TIPUS
UE 1002				
Àmfora d'importació	Transport	608	7	Àmfora fenícia
Ceràmica a torn	Indeterminats	8		
Ceràmica a mà	Emmagatzematge	57	37	Tenalles
	Cuina	28	28	Olles
		54	1	Tenalles/olles
	Vaixella	4	3	Vasets
		6	3	Urna
	Indeterminats	1666		indeterminats

ANNEX 3. INVENTARI

CAMPANYA 2018

U.E. 1010 (Recinte XX) (nivell pre-fenici):

Ceràmica a mà

- 1.- 1 fragment de vora ampla exvasada, arrencament del cos i una nansa vertical situada entre la vora i el cos, d'una tenalla de grans dimensions. Presenta decoració d'un cordó digitat en el punt d'inflexió entre la vora i el cos.
- 2 a 4.- 3 fragments de vora exvasada de sengles tenalles.
- 5.- 1 fragment de vora reentrant d'un contenidor de grans dimensions, tal vegada una peça de perfil cilíndric i vora reentrant. Presenta el que podria ser l'arrencament d'una nansa que parteix del llavi de la peça.
- 6 a 14.- 9 fragments de vora exvasada de sengles olles, peces de mitjanes dimensions molt probablement de cos de perfil en 'essa'.
- 15.- 1 fragment de vora d'una tapadora, de parets primes i superfície brunyida.
- 16.- 1 fragment de vora exvasada i arrencament del cos d'un vaset de parets primes, amb la superfície molt brunyida, i molt probablement amb un perfil del cos bicònic.
- 17.- 1 fragment de base plana, d'una tenalla o olla, que presenta una perforació circular '*post-coctionem*' realitzada en el centre de la base.
- 18 a 28.- 11 fragments de bases planes, de sengles tenalles o olles.
- 29.- 1 fragment de nansa vertical d'una tenalla.
- 30.- 1 fragment de nansa vertical d'una olla.
- 31.- 1 fragment de nanseta de cinta vertical, probablement d'un vaset, amb la superfície brunyida.
- 32.- 1 fragment informe, amb decoració de dos cordons digitats horitzontals, de l'arrencament del cos d'una tenalla.
- 33.- 1 fragment informe, amb decoració d'un cordó digitat horitzontal i un segon cordó, per sota, en forma d'ondulacions, de l'arrencament del cos d'una tenalla.

34.- 5 fragments informes, amb decoració d'un cordó digitat, de tenalles o olles.

34bis.- 3 fragments informes, amb decoració de mugró aplicat.

35.- 4 fragments informes, amb la superfície brunyida.

36.- 195 fragments informes.

Fauna

- 2 fragments.

U.E. 1015 (Recinte XX) (nivell pre-fenici):

Ceràmica a mà

1.- 2 fragments de vora ampla exvasada i parets gruixudes d'una tenalla, amb decoració d'un cordó digitat situat al punt d'inflexió entre vora i cos.

2.- 4 fragments de vora ampla exvasada, de parets poc gruixudes, del que seria una tenalla petita o una olla de grans dimensions, amb decoració d'un cordó digitat situat al punt d'inflexió entre vora i cos.

2bis.- 2 fragments de la part superior de la vora ampla i de la nansa vertical completa, situada entre la vora i el cos, d'una tenalla.

3 a 19.- 19 fragments de 17 vores exvasades, de parets gruixudes, de sengles tenalles/contenidors, o en alguns casos olles de grans dimensions.

20.- 1 fragment de vora exvasada, de parets gruixudes, d'una olla de grans dimensions amb perfil en 'essa', amb decoració d'una franja de línies obliqües incises situades al punt d'inflexió entre vora i cos.

21.- 1 fragment de vora exvasada d'una olla de perfil en 'essa', amb una llengüeta vertical, situada entre el llavi i l'arrencament del cos i decoració d'un cordó digitat situat al punt d'inflexió entre vora i cos.

22 i 23.- 2 fragments de vora exvasada de sengles olles de perfil en 'essa', amb decoració d'un cordó digitat situat al punt d'inflexió entre vora i cos.

24.- 1 fragment de vora exvasada i arrencament del cos d'una olla de perfil en 'essa', sense cap element decoratiu en el punt d'inflexió entre vora i cos.

25 a 47.- 26 fragments de vora exvasada de 23 vores de sengles olles de perfil en 'essa'.

48 i 49.- 2 fragments de vora molt ampla i parets poc gruixudes de sengles olles o urnes de perfil en 'essa', amb la superfície brunyida.

50.- 1 fragment de vora, amb el llavi bisellat, del que podria ser un plat/tapadora.

51.- 1 fragment de vora exvasada, arrencament del cos i una nansa vertical completa, d'una olleta de perfil en 'essa'.

52 a 57.- 6 fragments de vora exvasada de sengles vasets de parets primes, amb la superfície molt brunyida, i molt probablement amb un perfil del cos bicònic.

58 a 61.- 4 petits fragments de vora de formes indeterminables.

62.- 1 fragment de base plana i parets molt gruixudes d'una tenalla.

63 a 96.- 34 fragments de bases planes, de sengles olles.

97.- 1 fragment de base plana, amb ressalt extern i superfície brunyida, del que podria ser una urna o olleta.

98.- 1 fragment de nansa vertical d'una tenalla.

99 a 102.- 4 fragments de nanses verticals de sengles olles.

103.- 1 fragment de nansa de cinta vertical, amb la superfície brunyida, d'un vaset.

104.- 1 fragment informe, amb l'arrencament d'una nansa vertical i decoració d'ungulacions al voltant, probablement d'una olla.

105 a 108.- 4 fragments informes, amb arrencaments de nanses verticals, de formes indeterminables.

108bis.- 1 fragment informe, amb un mugró aplicat.

109.- 34 fragments informes, amb decoració d'un cordó digitat, de tenalles, olles i olletes.

110.- 11 fragments informes, amb la superfície brunyida.

111.- 622 fragments informes.

Material lític

112.- 3 fragments d'un molí barquiforme, de pedra granítica.

Fauna

- 2 fragments.

U.E. 1001 (nivell pre-fenici?):

Ceràmica a mà

1.- 1 fragment de vora molt ampla exvasada i parets poc gruixudes d'una tenalla, amb decoració d'un cordó digitat situat al punt d'inflexió entre vora i cos.

2 a 4.- 4 fragments de 3 vores exvasades, de parets gruixudes, de sengles tenalles.

5.- 1 fragment de vora exvasada d'una olla de perfil en 'essa', amb decoració d'un cordó digitat situat al punt d'inflexió entre vora i cos.

6 a 18.- 13 fragments de vora exvasada de sengles olles de perfil en 'essa'.

19 a 21.- 3 fragments de vora exvasada de sengles vasets de parets primes, amb la superfície molt brunyida, i molt probablement amb un perfil del cos bicònic.

22.- 1 fragment de vora i la major part del cos d'una possible tapadora, amb un arrencament del que podria ser el pom de la peça.

23 a 25.- 3 fragments de vora de formes indeterminables.

26 a 46.- 22 fragments de 21 bases planes, de tenalles i olles.

47 a 51.- 5 fragments de nanses verticals de tenalles.

52.- 1 fragment d'una nansa vertical completa d'una olla.

53 a 57.- 5 fragments informes, amb arrencament de nanses verticals.

58.- 1 fragment informe, amb decoració de dos cordons digitats horitzontals, de l'arrencament del cos d'una tenalla.

59.- 18 fragments informes, amb decoració d'un cordó digitat, de tenalles, olles i olletes.

60.- 12 fragments informes, amb la superfície brunyida.

61.- 298 fragments informes.

Fauna

- 1 fragment, d'una peça dental.

U.E. 1002 (nivell fenici o post-fenici):

Àmfora fenícia occidental

1.- 1 fragment informe (pasta tipus Màlaga).

Ceràmica/àmfora a torn de producció indeterminada (pasta tipus Gàfols)

2.- 1 fragment informe.

Ceràmica a mà

3 i 4.- 2 fragments de vora exvasada de sengles olles.

5.- 1 fragment de vora, probablement d'una tapadora de grans dimensions i parets gruixudes.

6.- 1 fragment de base plana d'una olla.

7 i 8.- 2 fragments de sengles nansetes verticals, de sengles olles o tenalles.

9.- 2 fragments informes, amb decoració d'un cordó digitat.

10.- 20 fragments informes.

U.E. 1011 (nivell post-fenici):

Ceràmica/àmfora a torn de producció indeterminada (pasta tipus Gàfols)

1.- 7 fragments informes.

Ceràmica a mà

2 i 3.- 2 fragments de vora exvasada de sengles olles.

4.- 1 fragment de base plana d'una olla.

5.- 3 fragments informes, amb decoració de cordó digitat.

6.- 17 fragments informes.

U.E. 1000A (nivell superficial; selecció de formes):

Ceràmica ibèrica oxidada a torn

1.- 1 fragment informe, amb arrencament de nansa.

2.- 1 fragment informe.

Ceràmica/àmfora a torn de producció indeterminada (pasta tipus Gàfols)

3.- 1 fragment de vora d'una àmfora, d'un tipus similar al T.10.1.2.1. de J. Ramon.

Ceràmica a torn d'època moderna (no vidrada)

4.- 1 fragment informe.

Ceràmica a mà

5.- 1 fragment de vora exvasada d'una olla.

6 a 9.- 4 fragments de base plana de sengles olles.

10.- 1 fragment de la nansa vertical completa d'una tenalla.

11.- 1 fragment informe, amb arrencament de nansa i decoració de cordó digitat.

12.- 1 fragment informe, amb decoració de múltiples cordons, digitats o amb incisions, que dibuixen formes geomètriques entre bandes horitzontals.

13.- 1 fragment informe, amb decoració d'un cordó llis.

14.- 7 fragments informes, amb decoració d'un cordó digitat horitzontal.

Metalls

15 i 16.- 2 petits fragments de sengles tiges o varetes de bronze, de secció circular, de peces de tipus indeterminable.

Material lític

17.- 1 fragment de la meitat d'un molí barquiforme, de pedra granítica.

U.E. 1000B (nivell superficial; selecció de formes):

Ceràmica/àmfora a torn de producció indeterminada (pasta tipus Gàfols)

1.- 1 fragment de la nansa completa d'una àmfora, que presenta tres línies incises en un lateral de la part superior de la peça. La nansa s'aplica a un fragment informe carenat, el que fa pensar en un exemplar del tipus T.10.1.2.1. o similar.

Ceràmica a mà

2 a 4.- 3 fragments de vora ampla exvasada i parets gruixudes de sengles tenalles.

5 a 7.- 3 fragments de vora ampla exvasada, de parets poc gruixudes, del que serien sengles tenalles petites o olles de grans dimensions.

8.- 1 fragment de vora exvasada, de parets gruixudes, d'una olla de grans dimensions amb perfil en 'essa', amb decoració d'un cordó digitat situat en el punt d'inflexió entre vora i cos.

9 a 16.- 8 fragments de vora exvasada de sengles olles de perfil en 'essa', de grandàries diverses.

17 i 18.- 7 fragments de vora molt ampla exvasada i arrencament del cos d'una urna de parets primes de grans dimensions i arrencament d'una nanseta vertical, amb tota seguretat de la mateixa peça. Presenta decoració d'una capa d'engalba de color vermell intens a tota la superfície externa de la peça.

19.- 1 fragment del perfil complet d'una peça que és com una safata o més aviat un disc o tapadora totalment pla. Es podria tractar en origen de la base plana d'una olla que ha estat retallada intencionalment i treballats els límits fins a obtenir una vora arrodonida.

20 a 30.- 11 fragments de base plana de sengles olles.

31 i 32.- 5 fragments de 2 bases amb peu alt anular, de sengles individus d'urnes o olletes.

33.- 1 fragment de nansa vertical d'una tenalla, amb decoració d'un cordó llis situat en el punt d'inflexió entre vora i cos.

34 a 38.- 5 fragments de nanses verticals, amb tota probabilitat de sengles tenalles.

39.- 1 fragment informe, amb decoració de dos cordons digitats horitzontals.

40.- 8 fragments informes, amb decoració d'un cordó digitat.

- 41.- 1 fragment informe, amb decoració d'un cordó llis.
- 42.- 2 fragments informes, amb decoració de motius incisos situats en el punt d'inflexió entre vora i cos de la peça.
- 43.- 7 fragments informes, amb la superfície brunyida.
- 44.- 1 fragment informe, amb una perforació de reparació '*post-coctionem*'.
- 45.- 28 fragments informes.

Ceràmica vidrada moderna

- 46.- 2 fragments informes.

CAMPANYA 2019

U.E. 1002 (nivell fenici o post-fenici):

Àmfora fenícia occidental

- 1.- 32 fragments de la vora completa, una bona part del cos amb les dues nanses i el pivot del que sens dubte és un mateix exemplar del tipus T.10.1.2.1. de J. Ramon. La pasta té una coloració ataronjada intensa, de clar aspecte fenici meridional però sense presentar els trets més típics de les pastes tipus 'Màlaga'.
- 2.- 58 fragments dels dos terços superiors i del pivot del que sens dubte és un mateix exemplar del tipus T.10.1.2.1. de J. Ramon. La pasta té una coloració beix molt clara, de clar aspecte fenici meridional però sense presentar els trets més típics de les pastes tipus 'Màlaga'.
- 3 a 6.- 9 fragments de vora del que amb tota probabilitat correspon a 4 individus d'exemplars del tipus T.10.1.2.1. de J. Ramon. Les pastes tenen clar aspecte fenici meridional però sense presentar els trets més típics de les pastes tipus 'Màlaga'.
- 7.- 8 fragments del pivot d'un exemplar del tipus T.10.1.2.1. de J. Ramon. La pasta és de color rosat a l'interior i beix a l'exterior, que té clar aspecte fenici meridional però sense presentar els trets més típics de les pastes tipus 'Màlaga'.
- 8 i 9.- 2 fragments de nansa del tipus T.10.1.2.1.

10.- 281 fragments informes, de pasta de color ataronjat, la majoria dels quals podrien pertànyer a l'exemplar n. 1.

11.- 80 fragments informes, de pasta de color beix clar, la majoria dels quals podrien pertànyer a l'exemplar n. 2.

12.- 61 fragments informes, de pasta de color rosat a l'interior i beix a l'exterior, la majoria dels quals podrien pertànyer a l'exemplar n. 7.

13.- 77 fragments informes, amb pasta de color gris i vermelloso, tipus 'sandvitx', que recorda més de prop les típiques pastes tipus 'Màlaga'.

14.- 92 fragments informes.

Ceràmica a torn indeterminada

15.- 8 fragments informes, que tenen una pasta molt depurada, sense desgreixant evident i color beix clar, que no semblen àmfores fenícies occidentals. Podrien ser ceràmiques comunes, tal vegada meridionals o les primeres produccions locals (tipus Gàfols?).

Ceràmica a mà

16.- 10 fragments de vora alta exvasada i parets gruixudes d'una tenalla, amb decoració d'una franja d'ungulacions impreses obliqües situada en el punt d'inflexió entre vora i cos.

17.- 1 fragment de vora alta exvasada i parets gruixudes d'una tenalla, amb decoració de dos cordons digitats horitzontals ubicats el primer en el punt d'inflexió entre vora i cos i el segon just per sota, a la part superior del cos de la peça.

18 a 23.- 11 fragments de vora alta exvasada i parets gruixudes de 6 individus de tenalla, amb decoració d'un cordó digitat situat al punt d'inflexió entre vora i cos.

24 a 52.- 35 fragments de vora alta exvasada i parets gruixudes de 29 individus de tenalla.

53.- 1 fragment de vora alta lleugerament exvasada, de parets menys gruixudes, d'una tenalla o olla, que presenta una nansa vertical situada entre la base del llavi i el punt d'inflexió entre vora i cos.

54.- 1 fragment de vora exvasada d'una olla de perfil en 'essa', que presenta un petit botó circular aplicat a la base de la vora.

55 a 57.- 3 fragments de vora exvasada de sengles olles de perfil en 'essa', que presenten decoració d'un cordó digitat en el punt d'inflexió entre vora i cos.

58 a 82.- 25 fragments de vora exvasada de sengles olles de perfil en 'essa'.

83.- 1 fragment de vora exvasada d'una olleta, amb decoració d'un cordó digitat en el punt d'inflexió entre vora i cos.

84.- 1 fragment de vora exvasada d'una olleta.

85.- 1 fragment de vora alta de parets primes d'una urna que presenta la superfície brunyida.

86 i 87.- 2 fragments de vora exvasada de parets primes de sengles vasets, amb la superfície brunyida.

88.- 1 fragment de vora exvasada, amb arrencament de nansa, d'una forma indeterminable, amb la superfície brunyida.

89 a 118.- 40 fragments de 30 bases planes, de tenalles o olles.

119 a 130- 13 fragments de 12 nanses vertical de tenalles o olles.

131 a 133.- 3 fragments de nansetes verticals d'olletes o urnes.

134.- 1 fragment d'una nanseta vertical o mameló aplicat vertical amb una perforació al centre, d'un vaset de forma indeterminable.

135.- 2 fragments informes, amb decoració d'una franja d'ungulacions impreses obliqües situada en el punt d'inflexió entre vora i cos.

136.- 1 fragments informe, amb decoració d'un cordó llis ubicat en el punt d'inflexió entre vora i cos un cordó digitat en forma de garlanda que surt del cordó llis horitzontal.

137.- 2 fragments informes, amb decoració de cordó llis horitzontal situat en el punt d'inflexió entre vora i cos.

138.- 27 fragments informes, amb decoració d'un cordó digitat situat al punt d'inflexió entre vora i cos.

139.- 1 fragment informe, amb decoració d'un petit botó circular aplicat.

140.- 1 fragment informe, amb un mameló aplicat.

141.- 8 fragments informes, amb la superfície brunyida.

142.- 1624 fragments informes.

U.E. 1027 (Sector E; nivell pre-fenici):

Ceràmica a mà

1.- 10 fragments de vora alta exvasada i part superior del cos, amb una nansa vertical completa de secció rectangular situada entre la vora i l'espalla, d'una tenalla. No presenta cap element decoratiu en el punt d'inflexió entre vora i espalla.

2 a 12.- 1 fragments de vora exvasada ampla i parets gruixudes de sengles tenalles.

13 a 16.- 6 fragments de vora ampla exvasada, de parets menys gruixudes, de 4 individus de tenalles o olles de grans dimensions (podrien ser totes una mateixa peça).

17.- 2 fragments de vora exvasada d'una olla de perfil en 'essa', amb decoració d'una franja de llargues incisions obliqües (tipus Merlès???) ubicades a la part superior del cos.

18 a 22.- 5 fragments de vora exvasada de sengles olles.

23.- 1 fragment de vora ampla exvasada, de parets primes, d'una urna amb la superfície brunyida.

24.- 17 fragments de vora exvasada i part superior del cos d'una gerra o gerreta de parets primes, amb una nansa de cinta vertical entre el llavi i l'espalla del cos globular de la peça. Presenta la superfície brunyida, amb una coloració canviant, entre un vermell intens predominant i taques negres o marrons a la part central del cos.

25.- 7 fragments de vora i part superior del cos d'una gerreta de parets primes. Presenta una superfície lleugerament brunyida de color negre.

26 a 29.- 4 fragments de vora exvasada de sengles gerretes o vasets de parets primes, amb la superfície brunyida.

30.- 1 fragment de vora d'una tapadora, de parets gruixudes, amb la superfície brunyida de color negre-marró.

31 a 40.- 10 fragments de bases planes de sengles tenalles o olles.

41.- 5 fragments de base amb peu baix anular d'una urna de parets primes, amb la superfície brunyida.

42.- 1 fragment de base amb peu baix anular i part inferior del cos globular d'un vaset o gerreta, molt probablement de la mateixa peça n. 25. Presenta una superfície lleugerament brunyida de color negre.

43 i 44.- 2 fragments de nanses verticals, de secció rectangular, de tenalles o olles.

45.- 1 fragment de nanseta vertical d'una peça de forma indeterminable.

46.- 1 fragment informe, amb la superfície brunyida o decoració d'acanalats horitzontals (ceràmica de Camps d'Urnes).

47.- 5 fragments informes, amb decoració d'incisions obliqües, en alguns casos dibuixant triangles, ubicats a la part superior del cos (recorda la tradició de les ceràmiques de Merlès).

48.- 1 fragment informe, amb decoració de dos grans cordons digitats horitzontals.

49.- 6 fragments informes, amb decoració d'un cordó digitat.

50.- 1 fragment informe, amb decoració d'un cordó incís.

51.- 21 fragments informes, amb la superfície brunyida.

52.- 517 fragments informes.

Material lític

53.- 1 fragment del cos central d'una peça de forma trapezoide amb la superfície intensament brunyida, de funció indeterminada.

U.E. 1015 (Sector A; nivell pre-fenici):

Ceràmica a mà

1.- 2 fragments de vora ampla exvasada de parets gruixudes d'una tenalla, amb l'arrencament d'una nansa vertical.

2.- 1 fragment de vora de parets gruixudes d'una tenalla.

3 a 7.- 5 fragments de vora exvasada de sengles olles.

8 a 11.- 4 fragments de vora ampla exvasada, de parets primes, de sengles urnes, amb la superfície brunyida.

12 a 16.- 6 fragments de 5 bases planes de sengles tenalles o olles.

17.- 1 fragment d'una nansa vertical de secció rectangular d'una tenalla.

18.- 1 fragment d'una nanseta de cinta vertical d'una gerreta o vaset, amb la superfície brunyida.

19.- 2 fragments informes, amb decoració de dos cordons digitats horitzontals, amb digitacions de dimensions molt diferents.

20.- 1 fragment informes, amb decoració d'un cordó amb incisions obliqües.

21.- 8 fragments informes, amb decoració de cordó digitats o ungulats.

22.- 9 fragments informes, amb la superfície brunyida.

23.- 121 fragments informes.

Material lític

24.- 1 fragment d'un ascle de sílex, resta de talla de sílex blanc deshidratat..

U.E. 1070 (nivell pre-fenici):

Ceràmica a mà

1 i 2.- 2 fragments del llavi i arrencament de nansa vertical del que semblen sengles vores amples de tenalles.

3 a 7.- 5 fragments de vora ampla exvasada, de parets gruixudes, de sengles tenalles.

8.- 1 fragment de vora ampla, de parets poc gruixudes, d'una tenalla o olla de grans dimensions, amb decoració d'un cordó digitat ubicat al punt d'inflexió entre la vora i el cos.

9.- 1 fragment de vora ampla, de parets poc gruixudes, d'una tenalla o olla de grans dimensions.

10 a 12.- 4 fragments de 3 vores exvasades de sengles olles grans de perfil en 'essa', que presenten decoració de línies obliqües de grans dimensions incises, en un cas en forma de triangles o espina de peix (que recorda la tradició anomenada de ceràmica de Merlès).

13 a 15.- 3 fragments de vora exvasada de sengles olles.

16.- 1 fragment de vora ampla, de parets poc gruixudes i amb la superfície brunyida d'una urna.

17.- 1 fragment de vora exvasada d'una gerreta o vaset, amb la superfície brunyida.

18 a 22.- 7 fragments de 5 bases planes de sengles tenalles o olles.

23 a 25.- 3 fragments de nansetes verticals, de formes indeterminables.

26.- 1 fragment informe, amb l'arrencament d'una nansa vertical de secció rectangular de grans dimensions, tal vegada d'una tenalla, que presenta decoració de línies obliqües de grans dimensions incises (que recorda la tradició anomenada de ceràmica de Merlès).

27.- 5 fragments informes, amb decoració de línies obliqües de grans dimensions incises (que recorden la tradició anomenada de ceràmica de Merlès).

28.- 3 fragments informes, amb decoració de dos o tres cordons digitats.

29.- 2 fragments informes, amb decoració d'un cordó digitat.

30.- 9 fragments informes, amb la superfície brunyida.

31.- 229 fragments informes.

U.E. 1066 (nivell Superficial):

Àmfora fenícia occidental

1.- 1 fragment del llavi d'un exemplar del tipus T.10.1.2.1. de J. Ramon.

2.- 9 fragments informes, de pasta atípica.

3.- 1 fragment informe, amb pasta de color gris i vermellosa, tipus 'sandvitx', que recorda més de prop les típiques pastes tipus 'Màlaga'.

Ceràmica a torn indeterminada

4.- 2 fragments informes, que tenen una pasta molt depurada, sense desgreixant evident i color beix clar, que no semblen àmfores fenícies occidentals. Podrien ser ceràmiques comunes, tal vegada meridionals o les primeres produccions locals (tipus Gàfols?).

Ceràmica ibèrica oxidada

5.- 1 fragment informe.

Ceràmica a mà

6 i 7.- 2 fragments de vora ampla, de parets poc gruixudes, de sengles tenalles o olles de grans dimensions.

8.- 1 fragment de vora exvasada d'una olla de perfil en 'essa', que presenta un mameló aplicat horitzontalment a la part externa del llavi.

9.- 3 fragments de vora ampla, de parets primes i superfície brunyida de color negre, d'una urna o gerra.

10.- 1 fragment de llavi de forma indeterminable.

11 i 12.- 2 fragments de bases planes de sengles tenalles o olles.

13.- 1 fragment de base amb peu baix anular d'una gerreta o vaset.

14 i 15.- 2 fragments de nanses verticals de sengles tenalles.

16.- 1 fragment de nanseta de cinta vertical d'una urna.

17.- 1 fragment informe, amb decoració de dos o tres cordons digitats.

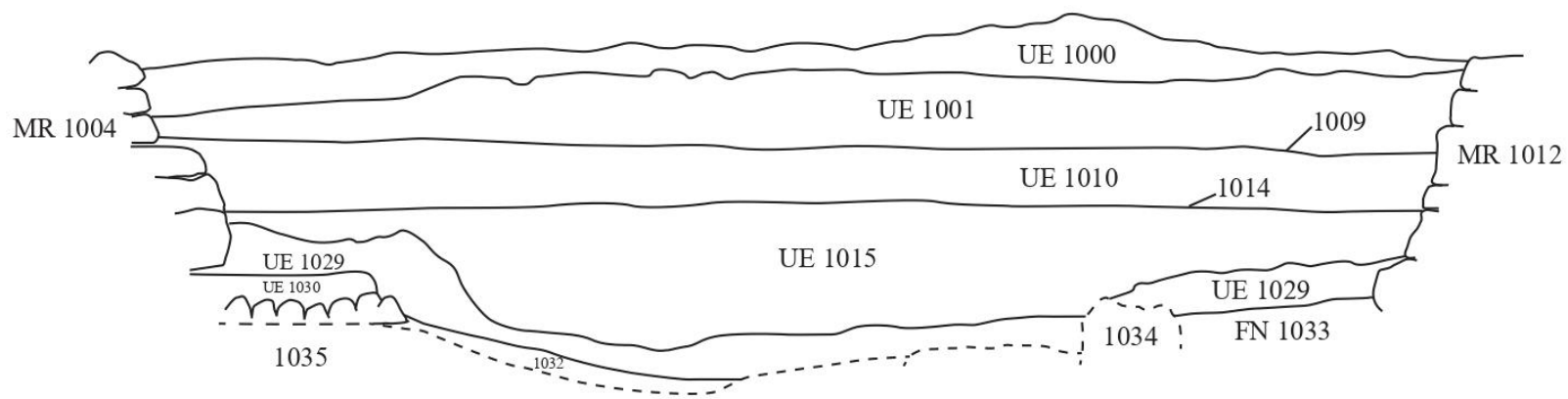
18.- 1 fragment informe, amb decoració d'un cordó digitat en forma de sanefa,

19.- 3 fragments informes, amb decoració d'un cordó digitat.

20.- 1 fragment informe, amb la superfície brunyida.

21.- 120 fragments informes.

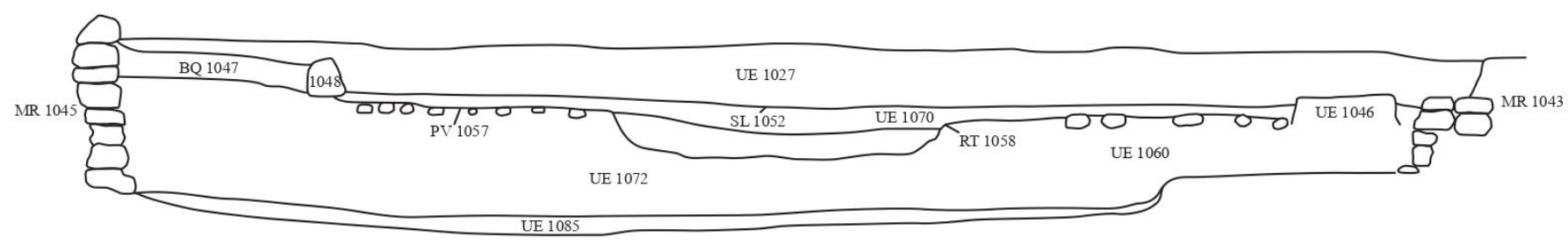
ANNEX 4. SECCIONS

CALVARI DEL MOLAR

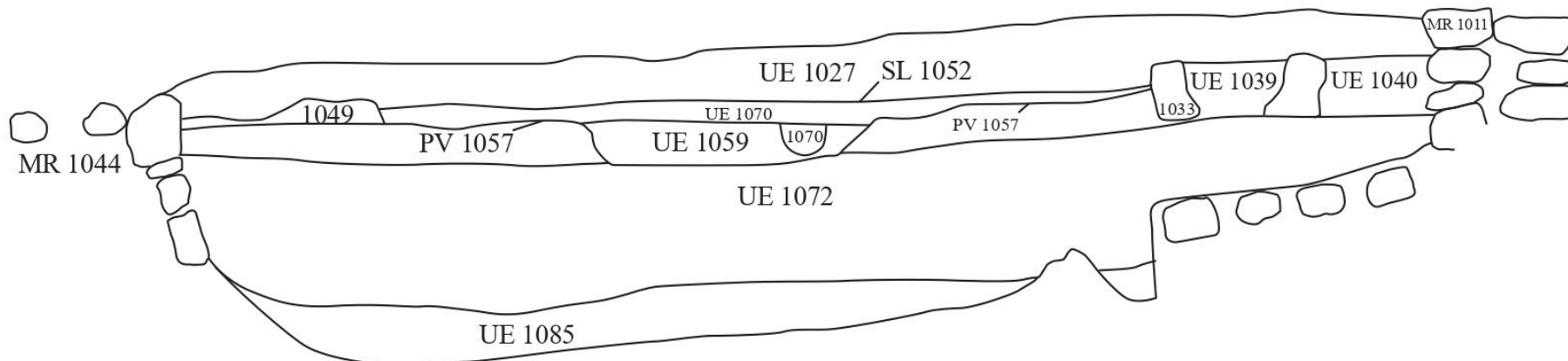
SECTOR A SECCIÓ S-E/N-O

ESCALA 0 60 cm

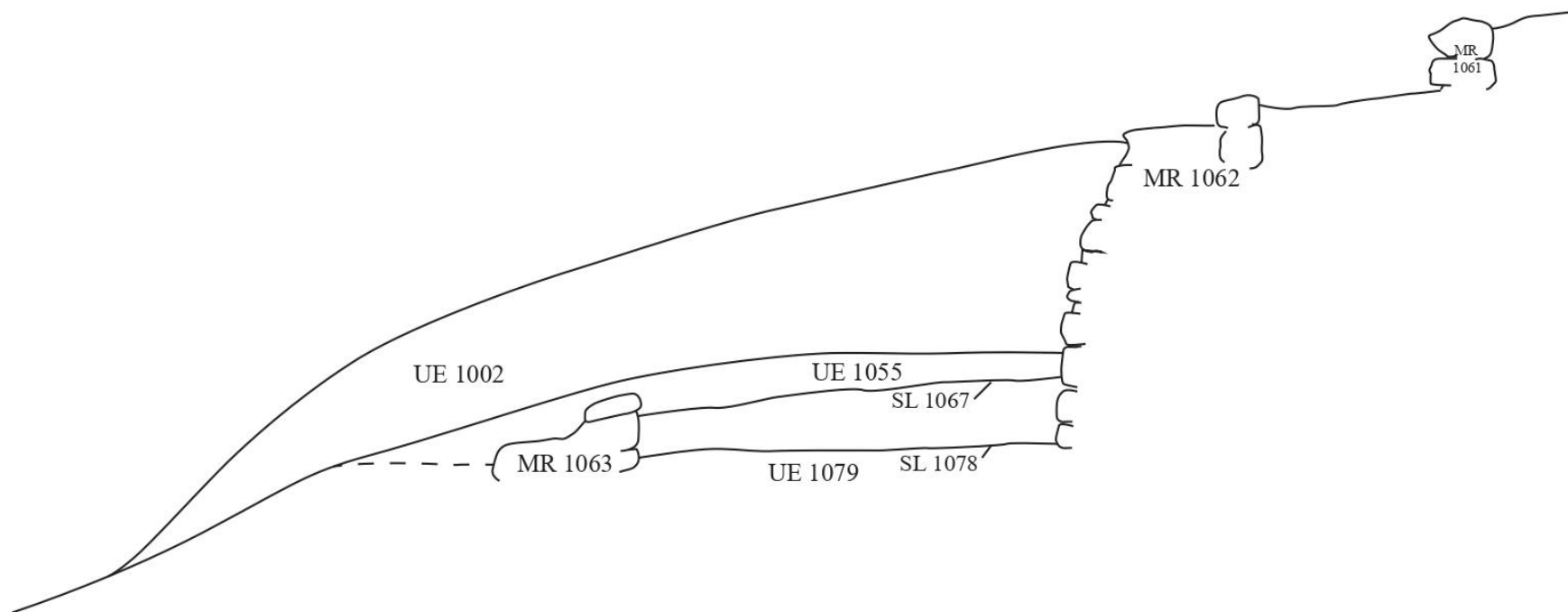

CALVARI DEL MOLAR	
SECTOR	E SECCIÓ Sud-Nord
ESCALA	0 60 cm

CALVARI DEL MOLAR	
SECTOR E	SECCIÓ Oest-Est
ESCALA	 60 cm

CALVARI DEL MOLAR	
SECTOR	B SECCIO Nord-Sud
ESCALA	0 60 cm

